



CONTINU ONDERZOEK BURGERPERSPECTIEVEN

KWARTAALBERICHT

2008 | 2

- Stabiele maatschappelijke ontevredenheid
- Europees bovengemiddeld politiek vertrouwen
- Groepen met een verschillende levensinstelling
- Informatiebronnen van de regering
- Maatschappelijke participatie

PAUL DEKKER EN EEFJE STEENVOORDEN



Sociaal en Cultureel Planbureau

TEN GELEIDE

Dit is het tweede kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en betreft enquête- en focusgroeponderzoek in het tweede kwartaal van 2008. Over het onderzoek is meer informatie te vinden in de Verantwoording en in het voorwoord van het eerste kwartaalbericht (Paul Dekker en Eefje Steenvoorden, COB-kwartaalbericht 2008|1; SCP juni 2008; te vinden op www.scp.nl).

Deze keer zijn er vijf hoofdstukken. In de vaste hoofdstukken 1 en 2 wordt respectievelijk met vooral kwalitatief materiaal (reacties op open enquêtevragen en discussies in focusgroepen) en met kwantitatieve gegevens (antwoorden op gesloten enquêtevragen) ingegaan op ontwikkelingen in maatschappelijke zorgen en aspiraties. Hoofdstuk 3 gaat, net als in de vorige editie, over verschillen in de bevolking. Ging het vorige keer over groepen mediagebruikers, nu worden mensen gegroepeerd naar hun tevredenheid met het eigen leven en hun houding tegenover andere mensen. De thematische hoofdstukken 4 en 5 zijn gewijd aan het gewenste gebruik van informatiebronnen door de regering en aan maatschappelijke participatie.

We plaatsen de bevindingen voor het tweede kwartaal van 2008 naast die van het eerste kwartaal, maar dat is meestal een te korte termijn om verschillen op te leveren (of overeenkomsten interessant te maken). Het monitor karakter van het COB zal meer naar voren komen naarmate de tijd voortschrijdt. Dat biedt voor deze uitgave de ruimte om ander onderzoeksmateriaal te presenteren (landenvergelijkende gegevens in hoofdstuk 2) en standaard een bevolkingsindeling op te nemen in tabellen. Dat doen we voor drie leeftijdsgroepen. Uit de jongste (18-34 jaar) en oudste (55 jaar en ouder) zijn ook de focusgroepen samengesteld.

Om de kwartaalberichten op zichzelf leesbaar te houden is het onvermijdelijk om zaken te herhalen uit het vorige bericht. Waar zinvol wordt daarnaar in de tekst verwezen met 'COB 2008|1'.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Nederland gaat meer de verkeerde dan de goede kant op volgens 64% van de bevolking. Het percentage is gelijk aan dat van het eerste kwartaal van 2008. Als belangrijkste oorzaken voor de negatieve ontwikkeling ziet men de verharding van de samenleving, de stand van zaken in politiek Nederland en de immigratie- en integratieproblematiek.
- De discussies tussen groepen burgers in de focusgroepen voor het onderzoek eind 2007 en in de eerste twee kwartalen van 2008 laten een voortdurend onbehagen zien. Men ziet de samenleving verharden en versplinteren en het ontbreekt aan een perspectief op verbetering. Van de politiek verwacht men weinig.
- Het vertrouwen in Tweede Kamer en regering is in het tweede kwartaal gelijk aan het eerste. Een vergelijking met de andere 26 EU-lidstaten laat zien dat het politieke vertrouwen in Nederland Europees nog altijd bovengemiddeld is. Qua vertrouwen in de nationale regering wordt ons land door zeven landen gepasseerd, qua vertrouwen in het parlement slechts door de Scandinavische landen en Malta.
- Op basis van de tevredenheid met verschillende aspecten van het eigen leven en de houding tegenover de medemens kunnen drie groepen burgers worden onderscheiden: 'tevredenen' (53%, positief gestemd over het eigen leven en andere mensen); 'ontevredenen' (20%, specifiek negatief over het eigen leven) en wantrouwigen (27%, specifiek negatief over andere mensen). De tevredenen oordelen aanzienlijk gunstiger over de maatschappij, overheid en politiek (en dat is niet te herleiden tot andere persoonskenmerken zoals een gemiddeld hoger opleidingsniveau).
- Desgevraagd geven geënquêteerden bij mogelijke bronnen van beleidsinformatie aan dat de regering er eerder meer dan minder gewicht aan zou moeten hechten. In de focusgroepdiscussies blijkt deze voorkeur niet gebaseerd op ideeën over het huidige informatiegebruik. Daarin komt vooral de wens tot uitdrukking dat de regering beter naar de bevolking luistert. Overigens mag van de geënquêteerden de regering minder rekening houden met berichtgeving in de media.
- Ouderen bieden vaker hulp aan burens en kennissen en verrichten vaker vrijwilligerswerk dan jongeren. Daarbij spelen beschikbare tijd, behoeften in de omgeving en voorkeuren een rol. Informeel en incidenteel wordt er veel gedaan en de norm dat je andere mensen helpt en soms iets doet voor de maatschappij, krijgt veel steun. Omstreden is echter of politieke participatie aan die norm voldoet.

1 HOE GAAT HET MET NEDERLAND?

Hoe vinden Nederlanders dat het gaat met hun land? Waar maken ze zich zorgen over en wat vinden ze juist goed gaan? Dit thema heeft in de COB-reeks een vaste plek en daarom openen we net als in het vorige kwartaalbericht met dit onderwerp. De enquêtevragen hierover zijn bijna allemaal open vragen, waardoor we hopen sneller nieuwe sentimenten te kunnen opmerken dan wanneer mensen thema's moeten aankruisen in een door onderzoekers vastgestelde lijst. Met open vragen is ook te achterhalen welke bewoordingen mensen kiezen.

Tabel 1.1 bevat de antwoorden op de slotvraag van de enquête hoe men vindt dat het al met al gaat met Nederland. Hier – en in alle volgende standaardtabellen – vermelden we cijfers van het eerste en tweede kwartaal en voor het tweede kwartaal van drie leeftijdsgroepen: 18-34-jarigen (in het vervolg 'jongeren'), 35-54-jarigen en 55-plussers ('ouderen'). Voor de focusgroepen is dit kwartaal geput uit de jongste en oudste categorie.

Vrijwel gelijk aan het eerste kwartaal, vindt in het tweede kwartaal 64% dat het meer de verkeerde dan de goede kant op gaat met ons land en 24% dat het iets meer de goede

kant op gaat. Een neutrale antwoordmogelijkheid is niet aangeboden en dat zal de reden zijn dat 11% ervoor kiest geen oordeel te geven.¹ De verschillen tussen de leeftijdsgroepen zijn klein. Jongeren geven relatief vaak aan niet te weten welke kant het op gaat; in vergelijking met hen vinden ouderen het zowel vaker (iets meer) de goede kant op gaan als duidelijk de verkeerde kant.

We hebben mensen gevraagd hun antwoord toe te lichten. Nog meer dan in het eerste kwartaal geven mensen die het de verkeerde kant op vinden gaan vaker een toelichting dan wie het de goede kant op vindt gaan. Van de mensen die het de verkeerde kant op vinden gaan, geeft 60% een toelichting. Van de mensen die het iets meer of duidelijk de goede kant op vinden gaan is dat 42%.² Ook zijn de mensen die het de verkeerde kant op vinden gaan aanzienlijk langer van stof. Toelichtingen van tweehonderd woorden zijn geen uitzondering. Naar gelang men het de verkeerde kant op vindt gaan met Nederland zijn verschillende thema's dominant in de toelichting die mensen geven. Daar gaan we hieronder dieper op in.

Tabel 1.1 **Opvattingen over hoe het gaat met Nederland, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in procenten)**^a

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jaar	35-54 jaar	≥ 55 jaar
• duidelijk de verkeerde kant op	15	14	11	14	16
• iets meer de verkeerde dan goede kant op	49	50	52	54	45
• iets meer de goede dan verkeerde kant op	26	28	21	23	28
• duidelijk de goede kant op	1	0	0	1	1
• ik weet het niet	9	7	16	9	10

a 'Vindt u dat het over het algemeen de verkeerde kant of de goede kant op gaat in Nederland?'

Bron: COB 2008/1-2

- 1 We boden geen neutraal antwoord aan om mensen zoveel mogelijk te kunnen vragen waarom ze vinden dat het min of meer een bepaalde kant op gaat met het land.
- 2 In het eerste kwartaal lag het percentage mensen dat een toelichting gaf in de twee groepen Met respectievelijk 66% en 55% een stuk hoger. Mogelijk wordt dit verschil veroorzaakt door de langere vragenlijst in het tweede kwartaal.

Waarom het de verkeerde kant op gaat

Onder de mensen die het iets meer of duidelijk de verkeerde kant op vinden gaan met Nederland zijn de drie meest genoemde onderwerpen: de manier waarop we met elkaar samenleven, de politiek en immigratie en integratie. Samenleven, het eerste thema, omvat een breed scala aan voorbeelden, zoals egoïsme, respect voor een ander, verval van (christelijke) normen en waarden en fatsoen.

- “ Het wordt teveel een blokjesmaatschappij, allemaal losse onderdelen, er is geen patroon meer. ”
- “ Het respect is weg. In kleine kring naar burens, immigranten en ook in de politiek. We kennen elkaar niet meer, staan minder open voor elkaars meningen en culturen en gewoontes. ”
- “ Steeds meer asociaal gedrag, vooral op straat en in het openbaar vervoer, gebrek aan besef van normen en waarden. ”
- “ Het gevoel van saamhorigheid raakt zoek. De sociale controle is zo goed als weggefallen. ”
- “ Ik heb de indruk dat er verwijdering ontstaat binnen Nederland. Groepen mensen staan tegen elkaar op. Begrijpen elkaar niet. Ik vind dat jammer. [...] Daarnaast vind ik de algemene sfeer verhard. Weinig tijd voor echt contact. ”
- “ Nederland is steeds minder sociaal aan het worden. Het is steeds meer ieder voor zich en er komen steeds meer mensen die buiten de maatschappij worden geplaatst. Dit vind ik een zorgelijke ontwikkeling. Er is sprake van amerikanisering van de samenleving en daar ben ik niet blij mee. Je moet steeds assertiever worden en harder om je gelijk te halen. ”

Bij de politiek, het tweede vaak terugkerende onderwerp, wordt soms specifiek een beleidsterrein of een bestuurslaag genoemd. Vaak echter wordt over de politiek in zijn totaliteit gesproken, waarbij het onderscheid tussen Tweede Kamer en regering ontbreekt. De belangrijkste zaken die over de politiek aan de orde komen zijn de afstand tussen politiek en de burgers, ‘niet luisteren naar het volk’, het gebrek aan duidelijke keuzes of beleidsmaatregelen, en de aandacht voor zaken die als niet relevant of prangend worden ervaren. Met dit laatste wordt zowel het onderwerp van

discussies bedoeld, zoals koopzondagen, als het Haagse spel van veel discussie over gelijk en ongelijk.

- “ Besluitvormingen van de regering zijn niet ‘to the point’, maar er wordt om de hete brij heen gedraaid waardoor de bevolking niet weet wat zij met de besluitvormingen aan moet. ”
- “ De overheid reageert veel te laat en te slap op wat er in de maatschappij gebeurt. De overheid leeft op een eiland en weet vaak niet genoeg wat er onder de bevolking leeft. De overheid geeft te veel geld uit aan prestigeprojecten die zij belangrijk vindt en heeft dan maling aan de bevolking. ”
- “ Er wordt met name gepraat en weinig gedaan om bekende problemen op te lossen. ”
- “ Landelijke politiek is helemaal niets. Zowel oude, gevestigde partijen als nieuwe partijen staan tegenwoordig voor één standpunt of helemaal niets. ”
- “ Het gaat steeds minder om feitenkennis en steeds meer over emotiepolitiek. ”
- “ Het is vaak het nieuws van de dag dat regeert naar mijn idee. De lange termijn gaat ten onder aan stemmingspolitiek. Veel geschreeuw, weinig wol. De Nederlandse samenleving in het algemeen neemt de oneliners vaak ongefundeerd over en vindt het heel normaal om ongenueanceerd de mening te uiten. Dit bepaalt de stemming (vooral wat betreft de immigrantenproblematiek) heel sterk op negatieve wijze. De invloed van burgers in besluitvorming is prima maar een krachtige en inhoudelijke leiding van dit land ontbreekt! ”
- “ Ben van mening dat er in Den Haag te vaak beslissingen worden genomen zonder de gewone burger hierin te kennen en zonder te weten wat er onder de mensen leeft. ”
- “ De regering luistert niet naar de mensen. ”
- “ Politiek is een ver-van-mijn-bedshow, niemand heeft er vertrouwen in, alleen de rijken. ”
- “ Weinig echte inhoudelijke specialisten in de Tweede Kamer. En ook op lokaal niveau ontbreekt het nog wel eens aan politici die echt volksvertegenwoordiger zijn (die dus alle belangen kunnen en willen afwegen en dan tot een keus komen en die beslissing ook kunnen uitleggen aan de kiezer, ook als het niet zo’n prettig besluit is). ”

Bij immigratie en integratie, het derde thema, zijn twee groepen te onderscheiden. In de ene groep vindt men het vreemdelingenbeleid te slap en de aanpak van vooral jongere allochtonen onvoldoende. Vaak wordt er opgeworpen dat de 'gewone' Nederlander vergeten wordt in al het minderhedenbeleid. De andere groep problematiseert juist polarisatie en discriminatie.

- “ Echt te veel allochtonen in ons kleine landje. Af en toe voel ik mij als rasechte Nederlander een vreemdeling in ons eigen Nederland. ”
- “ Laat Nederland Nederland en dat wil niet zeggen dat ik de allochtonen het land uit wil hebben maar ik wil wel mijn Nederlandse gevoel behouden. Ik ben blij dat ik in Nederland woon en ik zou graag willen dat mensen uit een ander land zich aanpassen. ”
- “ De allochtonen nemen de overhand, er wordt te laat of helemaal niet ingegrepen. De allochtone jongeren zijn hier de baas. ”
- “ Mensen hebben het gevoel dat buitenlanders worden voorgetrokken. Als dat niet zo is, doe daar dan iets aan. ”
- “ Men vindt het maar normaal dat er op buitenlanders wordt gescholden. ”
- “ Mensen weten te weinig over andere bevolkingsgroepen, maar veroordelen hun leefwijze en denkwijze wel op basis van generaliserende uitspraken van Wilders en Verdonk. ”
- “ Veel haat tussen de culturen. ”
- “ Allochtone jongeren integreren te weinig, vormen groepen die moeilijk beheersbaar zijn en komen onveilig over. ”

Twee andere veelvuldig terugkerende thema's zijn de strafmaat in Nederland en armoede en prijsstijging. De strafmaat wordt als te soft gekenmerkt.

- “ Tevens ben ik van mening dat de strafmaat in dit land behoorlijk opgetrokken dient te worden. Wie niet wil horen moet maar voelen. ”
- “ De rechtsgang is nog steeds een geitenwollensokken-cultuur. Ik ben voor strengere straffen en harder aanpakken, om mensen zich veiliger te laten voelen. ”
- “ De criminaliteit neemt toe en er wordt alleen gereageerd door nieuwe regeltjes te maken. Wat harder optreden kan in mijn ogen helemaal geen kwaad. ”

- “ De criminaliteit moet harder aangepakt worden met zwaardere straffen voor veelplegers. ”

Mensen die ingaan op armoede noemen zowel hogere prijzen en stijging van de vaste lasten als grotere verschillen tussen arm en rijk, hoge topinkomens en stille armoede.

- “ Het lijkt me geen goede ontwikkeling voor Nederland dat de mensen met een middeninkomen, de grootste bevolkingsgroep van Nederland, veel moeite hebben om het financieel te rooien. ”
- “ Ik werk bij dak- en thuislozen. Merk dat er nog steeds nieuwe mensen bij komen. Armoede neemt gewoon toe. ”
- “ Het wordt steeds moeilijker de eindjes aan elkaar te knopen. De regering zegt wel dat het goed gaat in Nederland maar ik merk er niks van. ”
- “ Het verschil tussen rijk en arm is de laatste jaren steeds groter geworden. Voedselbanken groeien als paddenstoelen uit de grond; luister daar maar naar wat onze maatschappij aangeeft en geef aan deze problematiek geld uit. ”
- “ De koopkracht gaat achteruit door de hoge brandstofprijzen. Dit wordt niet doorberekend in het salaris. ”
- “ De politiek vraagt aan de burgers terughoudendheid m.b.t. looneisen, terwijl ondertussen de 'kopstukken' onterecht ontvangen vergoedingen niet hoeven terug te betalen en ondanks de stijgende prijzen de door de politiek bedachte stijgingen van de belastingen gewoon door blijven gaan. ”

Ten slotte wordt de negatieve stemming in het land genoemd als reden waarom het niet goed gaat. De media en de politiek worden genoemd als oorzaak en worden opgeroepen om er iets aan te doen:

- “ De politiek praat Nederland in een recessie. ”
- “ Ik geloof dat er meer goede dan kwade mensen zijn, maar zoals het nu wordt gebracht in de media en door de regering lijken we wel een land vol boeven en slechteriken te zijn. [...] Stop met de schreeuw-discussie in de Kamer en op de tv! ”
- “ Geen goede zaak om aandacht te geven aan minderheden en conflicten, negeren, minder aandacht geven! Gewoon meer positiefs brengen, van zo kan het ook hoor. Ben de negativiteit spuugzat. ”

Waarom het de goede kant op gaat

Zoals gezegd zijn de mensen die het de goede kant op vinden gaan in Nederland in de minderheid. Ook in hun toelichtingen zijn een aantal dominante thema's aanwezig.

De mentaliteit is een dominant thema, nu omdat zij ten goede zou veranderen.

“Ik merk dat mensen elkaar meer begroeten en met elkaar praten.”

“Mensen worden bewuster. Ze gaan meer verantwoordelijkheid nemen voor het grotere geheel en minder voor hun eigen ik.”

“Ik heb wel het idee dat kinderen weer worden opgevoed met respect voor de medemens. Mensen worden weer met u aangesproken.”

“Ik vind dat de mensen beter naar elkaar luisteren.”

“Kranten en nieuwsprogramma's willen meer respect en laten dat merken. In mijn omgeving wordt vaak over respect gesproken. De inzet van lokale politiek om omgeving schoner en leefbaarder te maken. De oppositie t.a.v. Geert Wilders. De algemene tendens om weer een beter Nederland te maken.”

“Naar mijn idee wordt men er zich steeds meer van bewust hoe men op anderen reageert, dat men (in meerdere opzichten) niet alleen op deze wereld is en dat het belangrijk is dat we ook aan een toekomst werken.”

Openheid en daadkracht die zouden zijn toegenomen als het om maatschappelijke problemen gaat, zijn ook vaak terugkerende elementen in de argumentatie waarom men het de goede kant op vindt gaan. Soms zijn mensen vrij vaag in wat er dan beter gaat: 'Problemen worden aangepakt'. In andere gevallen worden juist duidelijke beleidsterreinen benoemd waar men verbetering ziet.

“In mijn wijk gaat het langzaam beter. Ook buiten wordt veel opgeknapt aan woningen en groen. Dat doet de mensen goed, ook al zijn we er nog lang niet. Er wordt hier aardig naar ons geluisterd.”

“Het onderwijs begint langzaam de goede kant op te gaan. Nu de gezondheidszorg nog.”

“Er is aandacht voor de juiste problemen als files, innovatiekracht van Nederland, integratie, etc.”

“Zaken worden besproken, dat is heel positief.”

“Het gaat de goede kant op omdat wij met elkaar de moeilijke zaken bespreekbaar houden en daardoor uiteindelijk een goede beslissing nemen. Nederland is toch nog steeds een beschaafd land.”

De politiek in het algemeen en het huidige kabinet worden, deels overlappend met het vorige punt, ook genoemd als redenen waarom het de goede kant op gaat.

“Na jarenlange kop-in-het-zandpolitiek lijkt het er nu op dat de dingen die we al jaren weten opgepakt worden ter verbetering. Dit geldt voor zowel de Haagse politiek als voor de gemeentelijke en provinciale.”

“Er is duidelijk aandacht van de overheid voor de problemen die in het land spelen, zoals de verloedering van oude wijken, vermindering van de zorg, de veiligheid en dergelijke.”

“Dat er toch meer geluisterd wordt naar wat de mensen ervan vinden.”

“Naar mijn idee is men meer verdraagzaam aan het worden. Ook de aanpak van het huidige kabinet om open oor te hebben voor wat er leeft in het land, werpt zijn vruchten af.”

“Ik hoor nog vaak positieve berichten in de politiek, dat er toch gehandeld gaat worden zoals ik dat graag zie. Ik ben dus hoopvol.”

Ook de groeiende economie, de sterke euro en de stijgende welvaart worden genoemd als redenen waarom het met Nederland de goede kant op gaat.

“Vanwege de goede economie, de stijging van de euro, de kansen en mogelijkheden voor iedereen.”

“Minder werkloosheid, economisch beter, zie de sterke euro.”

“Nou, de werkloosheid neemt af, meer mensen aan het werk, meer inkomen, dus er wordt meer geld uitgegeven en dat is beter voor de economie.”

De mensen die vinden dat het meer de goede kant op gaat volstaan soms met een impliciete vergelijking met slechtere omstandigheden in andere landen of in het verleden, soms resulterend in de oproep om minder te klagen.

“Laten we een keer teurenen zijn!”

“Mensen klagen maar! Ze doen even goed toch alles: uit eten, autorijden, (verre) vakantie.”

“Ik vind dat iedereen te veel zeurt. Vaak krijgen buitenlanders de schuld van alles. Maar Nederlanders zijn ook klootzakken. [...] Kortom we moeten niet zo zeiken op elkaar.”

Een enkeling verbindt een positieve visie op de ontwikkeling van Nederland direct met de eigen situatie. Als voorbeeld daarvan tot slot een

respondent behorende tot de 1%, elf in getal, van ondervraagden die het ‘duidelijk de goede kant’ op vindt gaan:

“Nu: ik heb een huis. Ik heb een bed om te slapen. Ik heb geld om eten en drinken te kopen. Ik heb dokter/tandarts enz. binnen handbereik. Ik heb geld om lidmaatschappen te betalen. Ik ben voorzien van al mijn primaire behoeften. Ooit had ik van dit alles niets.”

Problemen, sterke punten en politieke prioriteiten

De open antwoorden geven een goed beeld van wat er leeft, maar hun kwalitatieve aard maakt het moeilijk uitspraken te doen over het relatieve gewicht van de opgeworpen issues. Daarom hebben we mensen gevraagd met tref-

woorden aan te geven wat zij zien als de grootste problemen in ons land, wat ze goed vinden gaan en waaraan de regering meer aandacht zou moeten besteden. Het resultaat is weergegeven in tabel 1.2.³ De percentages geven weer in welke mate de thema's als probleem, pluspunt of agendapunt worden genoemd. Met een plus of min zijn onderwerpen aangegeven die meer of minder dan in het vorige kwartaal worden genoemd. In het eerste kwartaal zijn we al ingegaan op verschillen tussen mannen en vrouwen en lager en hoger opgeleiden in de genoemde problemen, sterke punten en politieke prioriteiten. Hier richten we ons naast verschillen tussen het eerste en het tweede kwartaal op verschillen tussen leeftijdsgroepen.

Tabel 1.2 **Opvattingen over de problemen en sterke punten van Nederland en wat hoog op de politieke agenda moet, bevolking van 18+, eerste kwartaal 2008 (in procenten)^a**

	problemen ^b	sterke punten ^c	politieke prioriteiten ^d
minstens één onderwerp genoemd	87	64	77
waarvan:			
a immigratie en integratie	10	5 +	10
b jeugd en gezin	4	1	5
c samenleven, normen en waarden	21	13	6
d vrijheden	1	19 –	1
e criminaliteit en veiligheid	10	2	10
f inkomen en economie	12	9	13
g werkgelegenheid	2	2	3
h zorg en vergrijzing	6	7	13
i onderwijs, innovatie, kunst & cultuur	3	5	7
j sociale stelsel (algemeen)	1	9	2
k verkeer en fysieke leefomgeving	7	4	9
l natuur en milieu	3	5	6
m Nederland in internationaal perspectief	2	7	2
n politiek en bestuur	14 –	6	7 –
o overig	4	8 +	3
totaal	100	100	100

a Respondenten konden met trefwoorden maximaal vijf onderwerpen noemen. Deze zijn achteraf ingedeeld in 15 categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee in het bepalen van de aandelen van de categorieën (het gewicht van hun onderwerpen is omgekeerd evenredig aan het aantal onderwerpen). Met een plus of min zijn significante veranderingen in het gewicht van een onderwerp ten opzichte van het vorige kwartaal vermeld.

b ‘Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat?’

c ‘En wat vindt u juist goed in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?’

d ‘Wat zou u hoog op de agenda van de Nederlandse regering willen hebben? Het kan gaan om onderwerpen die veel meer aandacht moeten krijgen of heel anders aangepakt moeten worden.’

Bron: COB 2008/1

3 Bij het coderen is in twijfelgevallen de volgorde van de categorieën als doorslaggevende factor aangehouden. Dat wil zeggen dat ‘Marokkaanse jongeren’ onder (a) immigratie en integratie is gecodeerd en niet onder (b) jeugd en gezin en ‘jeugdcriminaliteit’ onder (b) en niet onder (e) criminaliteit en veiligheid.

Wat problemen en negatieve zaken van de Nederlandse samenleving betreft, formuleert 87% van de mensen een of meer kwesties. Het meest genoemde probleem is (c) de manier waarop we met elkaar samenleven (21%). Hieronder vallen antwoorden als normen en waarden, egoïsme, verharding van de samenleving en agressie. Daarna volgt (n) politiek en bestuur (14%), waaronder zaken vallen als bureaucratisering, kritiek op politici of de manier van politiek bedrijven en de kloof tussen burgers en politiek. Ook (f) inkomen en economie wordt met 12% vaak genoemd, waarvan kostenstijging, armoede en verrijking aan de top voorbeelden zijn. Ook (a) immigratie en integratie (10%) – ‘te veel allochtonen’, ‘vreemdelingenhaat’, ‘islamisering’, ‘verhouding allochtonen-autochtonen’ – en (e) criminaliteit en veiligheid (10%) – ‘onveilig gevoel’, ‘vandalisme’, ‘te lage straffen’ – worden vaak genoemd. Er zijn weinig verschillen naar leeftijd. Jongeren (18-34 jaar) hebben het iets vaker over (a) immigratie en integratie dan 35-54-jarigen en 55-plussers (13% versus 10% en 9%), en minder vaak over (k) verkeer en fysieke leefomgeving (4% versus 7% en 9%). De 35-54-jarigen noemen iets vaker (c) samenleven (24% versus 20% bij de jongeren en ouderen).

Deze top vijf van meest genoemde problemen is gelijk aan die in het eerste kwartaalbericht van dit jaar. Met 21% worden problemen omtrent samenleven, normen en waarden en fatsoen zelfs exact evenveel genoemd als in het eerste kwartaal. Het percentage genoemde problemen rondom (n) politiek en bestuur is wel gedaald; dit was in maart 18%. Deze daling is toe te schrijven aan een lager aantal keren dat problemen omtrent (de persoon, de politiek of de film van) Wilders worden genoemd. In het eerste kwartaalbericht betrof dit 26% van de problemen in categorie (n), nu is dat 13%. Bovendien is ook de mate waarin mensen Wilders als eerste van de vijf opgegeven problemen noemen afgenomen. Mensen konden in totaal vijf problemen opgeven en van de keren dat een probleem omtrent politiek en bestuur als eerste van de maximaal vijf genoemde problemen werd genoemd betrof dat in het eerste kwartaal 49% van de gevallen Wilders. In het tweede kwartaal is dat slechts

24%. Nu het stof rond de lancering van de film *Fitna* is gaan liggen, is Wilders blijkbaar een minder grote bron van zorg.

Het percentage mensen dat sterke punten van Nederland noemt ligt met 64 een stuk lager dan het percentage mensen dat problemen noemt. De antwoorden zijn hier vaak ook abstracter en diffuser, maar enkele onderwerpen springen eruit. De top drie van vorig kwartaal is ook hier ongewijzigd. Het meest genoemde sterke punt van Nederland is ook nu weer (d) vrijheden (19%), zij het dat dit wel een stuk lager is dan vorig kwartaal (23%). Hieronder worden zaken genoemd als de vrijheid van meningsuiting en religie, homorechten, euthanasie. De nummers 2 en 3 zijn (c) samenleven (11%) en (j) sociale stelsel (9%). Een opvallende stijger in vergelijking met het eerste kwartaal onder de sterke punten van Nederland is (a) immigratie en integratie. Hoewel het aandeel mensen dat dit als een sterk punt noemt met 5% nog altijd klein is, ligt het duidelijk hoger dan de 2% in het eerste kwartaal van dit jaar. Onder hoger opgeleiden en jongeren is deze ontwikkeling het sterkst. In het tweede kwartaal zijn er bij de sterke punten geen noemenswaardige verschillen tussen de leeftijdsgroepen.

Vrijheden zijn sterk punt van Nederland voor alle leeftijden

Van de ondervraagden noemt 80% een of meer onderwerpen die hoog op de agenda van de Nederlandse regering zouden moeten staan. Zoals we het vorige kwartaal ook constateerden zijn hier minder onderwerpen die er duidelijk uitspringen dan bij de problemen en sterke punten van Nederland. Hoog op de agenda van de regering moeten volgens de Nederlanders met name (h) zorg en vergrijzing (13%), (f) inkomen en economie (13%). Daarna volgen vier andere terreinen: (a) immigratie en integratie (10%), (e) criminaliteit en veiligheid (10%), (c) samenleven (9%) en (k) verkeer en fysieke leefomgeving (9%). Politiek en bestuur (n) staat met 7% iets lager genoteerd dan in het eerste kwartaal (10%).

Met 9% is (c) samenleven hoger genoteerd dan in het vorige kwartaal (6%). De discrepantie die we in het eerste kwartaal opmerkten tussen de grote mate waarin samenleven, normen en waarden als probleem werden ervaren en de bescheiden mate waarin men daarvoor aandacht van de regering vroeg, is daarmee iets kleiner geworden. Vooral onder 18-34-jarigen wordt samenleven als aandachtspunt veel vaker genoemd dan in het eerste kwartaal, zelfs tweemaal zo vaak. 55-plussers verschillen enigszins van de 18-34- en 35-54-jarigen in de agendapunten die ze opwerpen. Zij noemen vaker (h) zorg en vergrijzing (16% versus 10% en 13%) en (k) verkeer en fysieke leefomgeving (12% versus 7% en 9%) en minder vaak (a) immigratie en integratie (7% versus 12% en 11%).

Focusgroepen

Ook in dit kwartaal hebben we in focusgroepen verschillende thema's aan de orde gesteld. Waar vorig kwartaal de focusgroepen waren onderscheiden naar lager en hoger opgeleiden, is dat nu gedaan op basis van leeftijd. Zowel in Amsterdam als in Breda is een groep jongeren

(18-34-jarigen) en een groep ouderen (55-plussers) elk naar sekse en opleidingsniveau gevarieerd samengesteld. De tussengroep 35-54-jarigen is deze keer buiten beschouwing gebleven. In de focusgroepen is dit kwartaal onder andere ingegaan op de vraag hoe men het vindt gaan met Nederland. Nadat iedereen zijn of haar standpunt had aangegeven, vroeg de mediator de mensen die hierover anders dachten dan zichzelf te overtuigen van hun standpunt. In alle groepen leverde dit een levendige discussie op. De persoonlijke situatie blijkt vooral in de groepen 55-plussers een sterke invloed te hebben op hoe men het vindt gaan met Nederland. Het gaat daarbij zowel om de leefomgeving als om de financiële situatie.

De 55-plussers die het slecht vinden gaan noemen als voorbeeld hun buurt, waar ze zich niet meer thuis of onveilig voelen. Mensen van 55 jaar en ouder die positiever gestemd zijn over Nederland herkennen die beschrijving niet of wijzen op de buurtgebondenheid van de problematiek. Bij de ouderen komen ook veel sociale en economische argumenten op tafel.

Gebrek aan fatsoen, typisch Nederlands?

Net als in het eerste kwartaal blijkt ook hier dat de manier waarop we met elkaar samenleven wordt ervaren als het grootste probleem in Nederland. Genoemd zijn kwesties als solidariteit en verharding van de samenleving, maar ook normen en waarden en fatsoen. Als we elkaar al bij tijd en wijle onbehoorlijk vinden, hoe kijken anderen daar dan naar? Onderzoeksbureau Ruigrok|NetPanel benaderde via de website Expatica.com medio 2008 online buitenlanders die tijdelijk in Nederland wonen (expats) met vragen over de beleefdheid van Nederlanders. De Engelse vragenlijst is door 289 mensen ingevuld, van wie 92% langer dan een jaar in ons land woonde. Drie vijfde (61%) van de expats denkt dat Nederlanders in vergelijking met andere landen minder dan gemiddeld scoren op het gebied van beleefdheid. Meer dan de helft (56%) vindt dat de Nederlandse omgangsvormen afbreuk doen aan het positieve imago van Nederland. De expats storen zich aan een gebrek aan common courtesy (gewone welgemanierdheid), de botheid van mensen, het voordringen in de rij, het nalaten 'sorry' te zeggen wanneer mensen tegen iemand aan lopen, het gebrek aan klantgerichtheid met name in winkels en in de horeca. De top vijf van meest onbeleefde mensen in Nederland wordt gevormd door 1. tieners 2. winkelpersoneel 3. ober/serveersters 4. ambtenaren en 5. receptionisten. Enkele quotes:

“Standing in line and waiting for your turn is a concept that is NOT included in the Dutch vocabulary.”

“Standing in queues, holding open doors to the next person, keeping your voice down in public (transport).”

“Apologizing/acknowledging when someone bumps into you, no matters whose fault it is.”

“The biggest discrepancy I have experienced in rude/polite cultural differences is with the store salespeople. I find them to be very unhelpful in the Netherlands.”

“The Dutch tend to tell you their opinion about anything, even your own private matters.”

“Simply general courtesy. The Dutch impression of being 'direct' is, to the rest of the world, just 'rude'.”

Bron: Onderzoeksverslag Ruigrok|HetPanel

“Veel mensen hebben het goed, maar als je door omstandigheden in de verkeerde hoek terecht komt dan is het behelpen.” De eigen financiële situatie lijkt een grote invloed te hebben op hoe mensen het vinden gaan in Nederland.

Ook bij de jongeren speelt de eigen leefwereld een belangrijke rol in hoe ze het vinden gaan met Nederland. Hoewel sociale en economische argumenten ook in de jongere groepen worden genoemd, ligt er veel minder de nadruk op dan bij de ouderen. De jongeren problematiseren vaker de manier waarop we met elkaar omgaan. Racisme, korte lontjes, toegenomen intolerantie, mentaliteit zijn voorbeelden van genoemde problemen.

Er is ook ingegaan op de redenering die mensen brengt tot hun oordeel over hoe het met Nederland gaat. Sommige mensen blijken dan de Nederlandse situatie af te zetten tegen het buitenland, waar Nederland dan positief uitkomt. Hierbij worden bijvoorbeeld het aantal bedelaars in Wenen en de armoede in Vietnam aangehaald. Anderen protesteren tegen een dergelijke vergelijking: “Je kunt Nederland niet met Afrikaanse landen vergelijken waar ze nog in boomhutten leven” en “Ik vergelijk Nederland alleen met Nederland”. Wat opvalt is dat de vergelijking met het verleden weinig wordt gemaakt. Sommige respondenten hebben moeite met het beantwoorden van de vraag, omdat ze vinden dat sommige dingen heel goed gaan en andere dingen heel slecht. Zij vinden het moeilijk om die contraire bewegingen samen te vatten in een kwalificatie.

Opvallend is dat geen van de respondenten van mening verandert door de discussie. Iedereen blijft bij zijn of haar oordeel over hoe het gaat met Nederland. Een verklaring hiervoor is de sterke rol die de eigen leefwereld heeft in de beoordeling van welke kant het opgaat met Nederland. Mensen die in een ‘slechte’ wijk wonen worden niet positiever als anderen stellen dat het bij hen in de buurt erg goed gaat. En omgekeerd zien positief gestelde mensen de problemen die anderen opwerpen vaak als niet-representatief voor het geheel.

Terugblik op drie kwartalen focusgroepen

Voor de pilot van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven eind 2007 en in de eerste twee kwartalen van 2008 zijn gesprekken gevoerd in twaalf focusgroepen. Een grote verscheidenheid aan thema's is de revue gepasseerd, maar de toon in de gesprekken is vrijwel hetzelfde als het gaat om de Nederlandse samenleving in het algemeen en de politiek in het bijzonder. Hierover laten we in onderstaande tekstboxen de onderzoekers van de focusgroepen zelf aan het woord. Uit hun terugblikken komt onbehagen naar voren en ongerustheid over de toekomst. De deelnemers aan de focusgroepen zien wel de vele verworvenheden van Nederland maar ze vragen zich af of deze in de toekomst ook een gegeven zullen zijn. Het onbehagen wordt tevens gevoed door de overtuiging dat de samenleving verhardt en versplintert en politici niet bij machte zijn om het tij te keren.

Terugblik 1

Als het gaat om het publieke domein dan hebben hele gewone burgers één ding vooral niet: houvast. Ze hebben zelf geen duidelijke agenda en zien ook niet dat Den Haag een programma heeft. Ze realiseren zich grosso modo best dat Nederland een land is waar het veel beter toeven is dan elders, maar hebben anderzijds ook sterk het gevoel dat het heden geen garantie biedt voor de toekomst. Ze voelen zich absoluut niet betrokken bij de politiek. Vooral voor jongeren is dat een ver en vreemd land. Ouderen hebben dat ook, maar zij kennen vanuit hun verleden nog een ander publiek gevoel. Misschien daarom zijn ouderen veel emotioneler als zij spreken over de politiek. Jongeren staan te ver van de politiek af om veel emotie te voelen. [...] Als lichaamstaal kan spreken, dan deed het dat tijdens de gesprekken: ze hingen in hun stoelen, omdat een belangrijk deel van de gespreksthema's niet over hen ging. Dat regardeert vooral de politiek. Zelfs de vraag hoe het met Nederland gaat wordt als moeilijk ervaren. Het lijkt ook een vraag die men zich nauwelijks eerder heeft gesteld. Het lijkt er op alsof er nauwelijks of geen publiek zelfbewustzijn is en er nog slechts de eigen microkosmos bestaat die wél te overzien is. Buiten de eigen levenssfeer van privé en werk en school lijkt er nauwelijks terrein te zijn waarop de respondenten zich kunnen bewegen. Ouderen participeren dan nog volop in – ook heel overzienbaar – vrijwilligerswerk. Voor de jongeren is alleen het 'zelf', de familie en de vrienden nog over. Daarbuiten is er niets meer wat vastgepakt kan worden. Alleen het eigen netwerk bestaat nog.

Die stand van zaken genereert dat de respondenten bijzonder weinig politiek inhoudelijke tekst hebben. De kans dat ouderen politiek actief worden is héél erg klein, de kans dat jongeren dat doen is [...] nog weer héél veel kleiner. Dat wordt bij de jongeren, anders dan bij de ouderen, niet geschraagd door redeneringen waarin 'fatalistische' of 'realistische' argumenten passeren, maar door de onmetelijke afstand die er is tussen hen en de politiek. Bij ouderen bestaat nog de herinnering aan de politiek van vroeger, die veel beter dan nu herkenbaar was in ideologieën en politici die het gedachtegoed verpersoonlijkten. Jongeren hebben die herinnering niet en staan dus ook in hun geheugen los van de politiek.

Het momentane kernpunt van de kritiek op de politiek is niet primair gericht op beleidsmatige wanprestaties die de politiek geleverd zou hebben, en ook niet op de kwaliteiten die politici zouden ontberen. Hét punt zit hem in de afstand tussen de politiek en de samenleving. Er mag niet direct verwacht worden dat in min of meer formele wijzen waarop de politiek en de samenleving meer op elkaar betrokken zouden kunnen worden (referenda, adviesraden, inspraakprocedures, hoorzittingen) de panacee voor veel kwalen gevonden kan worden. Veeleer moet gedacht worden aan een mentale switch die de respondenten bij de politiek zouden willen zien. Geen onderlinge spelletjes meer, maar een open en naar de samenleving toe gerichte instelling met daadkracht.

Wat wel duidelijk aanwezig is, is een nogal vaag gevoel van onzekerheid, die met name toekomstgericht is. Eigenlijk hebben ze geen idee hoe de toekomst er uit zal zien en kennen ze ook niemand die daar wel een idee over heeft. Daarmee ontstaat een nogal aanwezig gevoel van stuurloosheid. Men weet niet zo goed waar het land zich bevindt noch waar het naar toe gaat. De meesten vrezen dat het de verkeerde kant uit gaat. Maar wat die verkeerde ontwikkeling dan precies inhoudt is ook onduidelijk. Daarmee ontstaat een soort patstelling tussen de politiek en de samenleving. De samenleving wil duidelijkheid en dus sturing. Dat moet – zeggen de respondenten – geïnitieerd worden door de politiek om vervolgens dan wel weer in een gemeenschappelijk kader geplaatst te worden (samen!). Maar wat de respondenten zien van de politiek is precies het omgekeerde van wat ze aan de politiek vragen. Ze vragen betrokken daadkracht, ze krijgen – zo voelen ze dat tenminste – afstand en desinteresse.

Tom van Dijk / Intomart GfK (zie Verantwoording)

Terugblik 2

In de drie kwalitatieve onderzoeken die we voor het COB hebben uitgevoerd, kunnen we een aantal trends waarnemen. Ten eerste blijkt uit het gevoel over de samenleving – gaat het de goede of de verkeerde kant op – dat de overgrote meerderheid negatief is. Het lijkt bon ton negatieve kanttekeningen te plaatsen bij de Nederlandse samenleving. Sommigen meten dit af aan ervaringen in de eigen situatie, de eigen leefwereld, anderen doen dit zonder eigen negatieve ervaringen in dit verband. Lager opgeleiden hebben wat vaker negatieve ervaringen en zijn derhalve ook wat negatiever gestemd. Het idee dat het de verkeerde kant op gaat met de samenleving lijkt in belangrijke mate te worden veroorzaakt door het willen behouden wat men nu heeft en door het negatieve beeld dat men uit de media opmaakt. Men is weliswaar trots op datgene wat de Nederlandse samenleving aan verworvenheden te bieden heeft zoals de gunstige economische situatie en de democratie, maar men is zorgelijk over de toekomst. Men heeft weinig vertrouwen in het op peil blijven van deze verworvenheden. Dit betreft dan zowel de sociaaleconomische situatie als het algehele klimaat in Nederland. Overigens: als men het heeft over het eigen leven valt op dat men redelijk positief is; dit relateert men dan vooral aan het welzijn van de directe sociale omgeving en zichzelf.

Ten tweede hebben mensen het gevoel dat de negatieve kanten van de individualisering in de samenleving gaan overheersen. Men ervaart dat de onveiligheid groter wordt. De houding van mensen tegenover elkaar wordt als één van de grootste problemen gezien. We zien ook dat de betrokkenheid bij de samenleving enigszins onder druk komt te staan. Bij een onderwerp als ‘vrijwillige inzet’ blijkt dat vooral de oudere generatie dit als volstrekt vanzelfsprekend ziet en daar ook naar handelt, terwijl dit bij de jongere generatie toch enigszins aan erosie onderhevig is. Het lijkt er op dat dit toenemende individualisme mensen eerder voor een dilemma plaatst dan dat het als puur negatieve ontwikkeling wordt gezien. Individualisme is namelijk ook een bron van geluk en draagt er aan bij dat we ons kunnen ontplooien, iets wat we ook wel terughoorde in de discussies als een verworvenheid van deze samenleving. Men ziet weliswaar een rol voor zichzelf weggelegd om de negatieve kanten ervan te verminderen, maar is vooral geneigd de verantwoordelijkheid daarvoor te leggen bij anderen, c.q. ‘de overheid’ of ‘de politiek’; machteloosheid om zelf zaken gunstig te beïnvloeden overheerst.

Ten derde: hoewel de overheid/politiek een grote rol krijgt toebedeeld in het keren van het tij, heeft men tegelijkertijd zeer weinig positieve verwachtingen van de politiek/overheid. Die houding tegenover overheid en politiek is een vrij constant gegeven in dit onderzoek. Wat overheerst bij jong en oud, lager en hoger opgeleid, is teleurstelling en gebrek aan vertrouwen. Met name de politici moeten het ontgelden in dezen. Zij houden zich in de ogen van de respondenten te weinig bezig met de grote vraagstukken van de samenleving en laten zich veel te veel leiden door de waan van de dag en hun positie in de media. Verder is men uiterst negatief over het niet nakomen van beloften door politici. De media blijken enerzijds als boosdoener te worden gezien voor het ‘hapsnap’-gedrag van politici, anderzijds blijken deze ook als een belangrijke informatiebron te fungeren voor het reilen en zeilen in Nederland.

Er is een duidelijke discrepantie tussen enerzijds de trots op de democratische verworvenheden en anderzijds het accepteren van de consequenties ervan. Duidelijk is dat de beeldvorming over de politiek bij burgers negatief uitpakt. Hoe een nieuw soort betrokkenheid te creëren onder burgers, zodat er minder afstand wordt ervaren tussen ‘Den Haag’ en het eigen leven lijkt ons een belangwekkende vraag in dit verband.

Yolanda Schothorst en Judith ter Berg / Veldkamp (zie Verantwoording)

Samenvattend

Net als in het eerste kwartaal vindt de meerderheid van de Nederlanders (64%) dat het eerder de verkeerde dan de goede kant op gaat met ons land. Slechts 24% vindt dat het eerder de goede kant op gaat. Jongeren (18-34 jaar) geven hierover minder vaak een oordeel, maar verder verschillen de leeftijdsgroepen nauwelijks. Als mensen wordt gevraagd in een focusgroep te discussiëren over welke kant Nederland op gaat, verandert niemand van oordeel. Ook al kan men de eigen opvatting vaak moeilijk beargumenteren, ze is toch blijkbaar meer dan een vluchtige stemmingsuiting die men gemakkelijk inlevert. Uit de terugblikken op de focusgroepen sinds eind 2007 komt grote continuïteit naar voren in het onbehagen onder de Nederlanders. De maatschappelijke zorgen of problemen die men signaleert zijn ten opzichte van het eerste kwartaal van 2008 ook nauwelijks veranderd. De meeste problemen liggen ook nu weer in de sfeer van met elkaar samenleven (21%). De tweede plaats wordt ingenomen door problemen van de politiek en het bestuur, hoewel er in deze categorie minder wordt genoemd dan in het eerste kwartaal, vooral door een afname van het aantal keren dat Wilders (of zijn film) als probleem wordt gesignaleerd. Mensen kunnen minder sterke punten noemen van ons land (64%) dan problemen (87%). Het dominante sterke punt van Nederland zijn onze vrijheden. De belangrijkste prioriteiten voor de regering vindt men de zorg en de vergrijzing en inkomen en economie. Tussen de drie leeftijdsgroepen bestaat grote consensus over de maatschappelijke problemen, sterke punten van Nederland en politieke prioriteiten.

In de argumentaties van de ondervraagden van de kwartaalenquête en in de terugblikken van de uitvoerders van het Focusgroepenonderzoek worden verschillende verklaringen gesuggereerd voor de ontevredenheid met hoe het gaat in Nederland. Gevoelens van achterstelling, problemen in de leefomgeving, gebrekkige omgangsvormen, ongerustheid over de multiculturele samenleving, onvrede met politiek en overheidsbeleid, angsten voor de toekomst, het zijn factoren die zich niet simpel laten combineren in één verklarend verhaal. Naar een enkel verhaal voor de hele bevolking moet wellicht ook niet worden gezocht. We willen ons hier echter zelfs niet wagen aan een weging van het gemiddelde belang van verklaringsfactoren of aan de identificatie van bevolkingsgroepen waarvoor deze van specifiek belang zijn. De verdere duiding en verklaring van maatschappelijke ontevredenheid staat op het programma als enquêtedata en focusgroepen voor heel 2008 beschikbaar zijn. Er zal over worden gerapporteerd in de verdiepende COB-studie in 2009.

2 WAARDERINGEN VAN DE SAMENLEVING EN DE POLITIEK

In de eerste editie van het kwartaalbericht (COB 2008|1: 11 e.v.) is een rij vragen en stellingen over samenleving en politiek gepresenteerd om ontwikkelingen in de publieke opinie cijfermatig te volgen en achtergronden van verschillen in opvattingen te belichten. We gaan ze niet allemaal herhalen want bij de meeste algemene waarderingen van de leefsituatie, sociale relaties, maatschappelijke basiskwesties en de houding tegenover politici en de overheid zijn in een paar maanden nauwelijks veranderingen waar te nemen. We zullen in dit hoofdstuk COB-cijfers bespreken en aanvullen met Europese gegevens voor twee onderwerpen: voor tevredenheid en kortetermijnverwachtingen en voor institutioneel vertrouwen. Daarna geven we zonder veel commentaar een update voor een selectie van de overige opvattingen uit dit hoofdstuk in het vorige kwartaalbericht, inclusief de gegevens voor de drie leeftijdsgroepen.

Tevredenheid en kortetermijnverwachtingen

Tabel 2.1 toont opnieuw (vgl. COB 2008|1: 11) een gelukkige natie. Onveranderlijk 82% zegt (zeer) gelukkig te zijn. Jongeren (88% van de 18-34-jarigen) doen dat vaker dan ouderen (77% van de 55-plussers).

Ook de 'rapportcijfers' voor diverse aspecten van het eigen leven, de samenleving en politiek in tabel 2.2 laten een grote stabiliteit zien. Geplaatst in een volgorde van afnemende gemiddelde tevredenheid staan vrienden en kennissen bovenaan, gevolgd door buurt en hoofdactiviteit en dan de gezondheid en financiële

situatie. De verschillen tussen aspecten van het eigen leven zijn klein en hebben mogelijk iets te maken met de mate waarin men ze kan veranderen. Aan gezondheidsproblemen en geldgebrek kan met niet altijd wat doen, maar een weinig bevredigende vriendschap kan men stoppen of zou men in ieder geval moeten veranderen. De aspecten van het persoonlijke leven worden opgevolgd door de Nederlandse economie en samenleving en de rij wordt afgesloten met drie soorten politiek en bestuur, van lokaal via Den Haag naar Europa. De leeftijdsgroepen tonen onderling nauwelijks verschillen.

De stabiliteit in gemiddelde waarderingen is groot. In rapportcijfers lijken de verschillen kleiner dan als percentages voldoende worden vergeleken (zie COB 2008|1: 12), maar ook daarbij verandert er hoegenaamd niets.

Waar wel enige verandering in te bespeuren is, is in de verwachtingen. Zoals blijkt uit tabel 2.3 is men in het tweede kwartaal over de ontwikkeling van de economie wat negatiever gestemd dan in het eerste kwartaal en over de ontwikkeling van de samenleving wat positiever.

Dat zal na de periode waarin de enquête werd afgenomen (april-mei 2008) nog wel sterker zijn geworden. In het volgende kwartaalbericht zullen we daarom extra aandacht besteden aan de economische toekomstverwachtingen. Dat laatste percentage was aanzienlijk hoger dan volgens de Eurobarometer van de herfst van 2007, toen 24% een verslechtering van de economie verwachtte.¹ In figuur 2.1 plaatsen we de Nederlandse ver-

Tabel 2.1 Mate van persoonlijk geluk, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in procenten)^a

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr
• erg ongelukkig	1	1	1	1	2
• ongelukkig	1	2	1	2	2
• niet ongelukkig, niet gelukkig	16	15	9	16	18
• gelukkig	63	65	68	65	62
• erg gelukkig	19	17	20	16	15
• ik weet het niet	1	1	0	0	1

a 'In welke mate vindt u zichzelf een gelukkig mens?'

Bron: COB 2008/1-2

Tabel 2.2 **Waardering van diverse aspecten van het eigen leven, de maatschappij en de politiek, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in gemiddelden) ^a**

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr
vrienden en kennissenkring	7,7	7,6	7,8	7,6	7,5
de buurt	7,4	7,4	7,4	7,5	7,3
de belangrijkste dagelijkse activiteit (werk, studie e.d.)	7,4	7,4	7,4	7,3	7,4
de gezondheid	7,3	7,3	7,5	7,3	7,1
de (eigen) financiële situatie	7,0	7,0	6,9	6,9	7,1
de Nederlandse economie	6,4	6,3	6,3	6,4	6,3
de Nederlandse samenleving	6,2	6,2	6,2	6,2	6,2
het bestuur van de gemeente	6,0	6,0	6,2	5,9	5,9
de politiek in Den Haag	5,1	5,2	5,3	5,2	5,1
de Europese politiek	4,9	4,9	5,3	4,8	4,9

a 'Kunt u aangeven hoe tevreden u bent met ...?' Score tussen 1 (= zeer ontevreden) en 10 (= zeer tevreden); daarvan het gemiddelde en het percentage met scores 6-10.

Bron: COB 2008/1-2

wachtingen in Europees perspectief door voor alle 27 EU-lidstaten het saldo te vermelden van positieve en negatieve verwachtingen. Voor Nederland is het saldo voor de eigen financiële situatie +11 (26%–15%) en voor de Nederlandse economie –32 (12%–44%).

Er zijn geen landen in het kwadrant waarin per saldo een positieve ontwikkeling van de economie en negatieve ontwikkeling van de eigen financiële positie wordt verwacht. In Roe-

menië, Malta en Polen bestaan per saldo beide verwachtingen positief. In de overige landen is de stemming over de economie meer of minder negatief. De Hongaarse publieke opinie is, zoals wel vaker, het meest somber gestemd. Nederland neemt geen opvallende positie in. Het is, met de noordelijke en Baltische staten, gematigd negatief over de economische ontwikkeling, maar nog altijd positief over de eigen financiële toekomst.

Tabel 2.3 **Verwachtingen voor de komende 12 maanden, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in procenten) ^a**

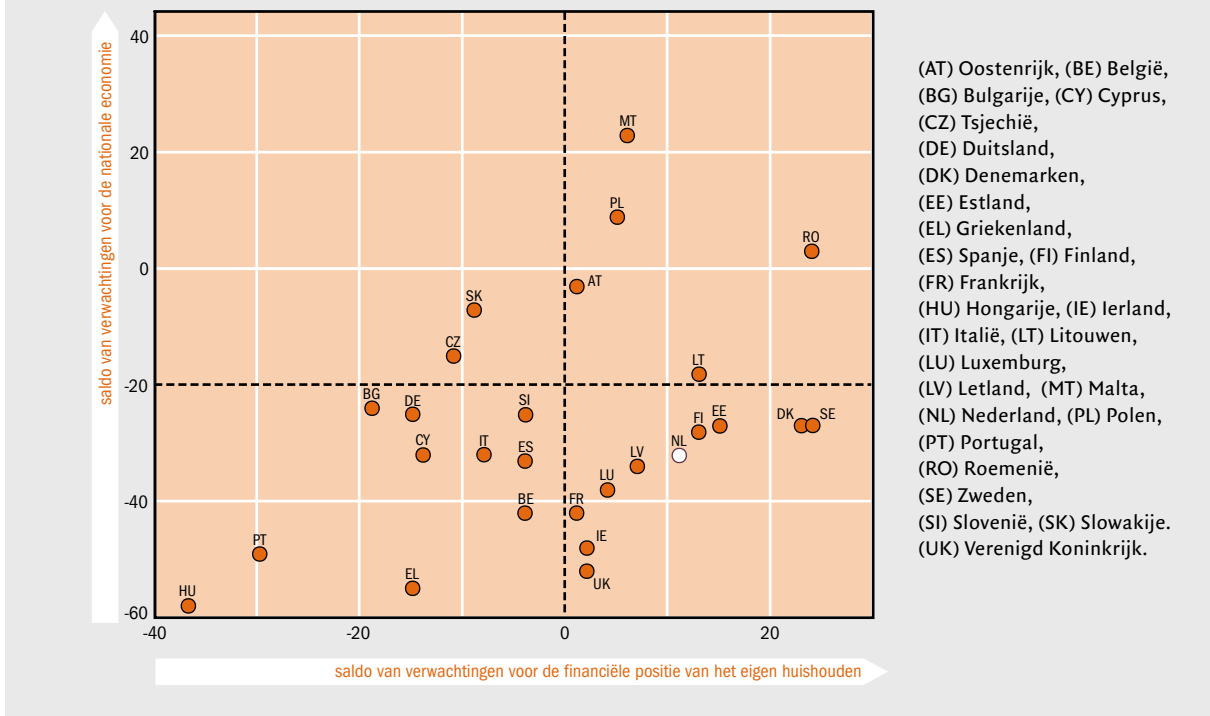
	wordt slechter		wordt beter	
	2008/1	2008/2	2008/1	2008/2
de persoonlijke financiële situatie	12	14	21	20
de Nederlandse samenleving	33	28	3	4
de Nederlandse economie	27	34	12	9
de politiek in Den Haag	33	34	3	3

a 'Wat zijn uw verwachtingen voor de komende 12 maanden als het gaat om ...? Zullen de komende 12 maanden (veel) slechter, hetzelfde of (veel) beter zijn?' De antwoorden 'hetzelfde' en 'ik weet het niet' tellen met de vermelde antwoorden op tot 100%.

Bron: COB 2008/1-2

1 Zie TNS NIPO, Eurobarometer 69, lente 2008, nationaal rapport Nederland (te vinden op ec.europa.eu/public_opinion). De Eurobarometercijfers betreffen de bevolking van 15 jaar. Ze wijken af van die in tabel 2.3, waarschijnlijk vooral vanwege de vraagformulering ('de economische situatie in Nederland' in plaats van 'de Nederlandse economie') en mogelijk ook door andere antwoordcategorieën, de mondelinge afname van de enquête en andere omringende vragen.

Figuur 2.1 Verwachtingen van de eigen financiële situatie en van de nationale economie, EU-landen, 2008^a



^a Verschilsscores: percentages van de bevolking die verwacht dat het de komende 12 maanden beter wordt min percentages die verwachten dat het de komende 12 maanden slechter wordt.

Bron: Eurobarometer 69.2 (2008); gegevens ontleend aan de rapportage (ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm)

Institutioneel vertrouwen

Tabel 2.4 toont voor zes instituties vrijwel ongewijzigde gemiddelde vertrouwenscijfers vergeleken met het eerste kwartaal en nauwelijks verschillen tussen de leeftijdsgroepen. Jongeren lijken iets meer geneigd vertrouwen uit te spreken dan ouderen.

In het vorige kwartaalbericht hebben we meer aandacht besteed aan wat vertrouwen in instituties betekent en gewaarschuwd tegen zwaarwichtige interpretaties van de antwoorden die mensen – om zeer verschillende en slecht vergelijkbare redenen – geven op eenvoudige enquêtevragen naar vertrouwen (COB

Tabel 2.4 Institutioneel vertrouwen, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in gemiddelden)^a

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr
de grote ondernemingen	5,9	5,8	6,0	5,9	5,5
de vakbonden	6,0	6,0	6,2	6,0	5,9
de kranten	6,1	6,0	6,2	6,0	6,0
de televisie	6,0	5,9	6,0	5,9	5,9
de Tweede Kamer	5,3	5,3	5,3	5,4	5,2
de regering	5,1	5,1	5,2	5,2	5,0

^a 'Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instellingen in Nederland?' Scores tussen 1 (= geen enkel vertrouwen) en 10 (= alle vertrouwen).

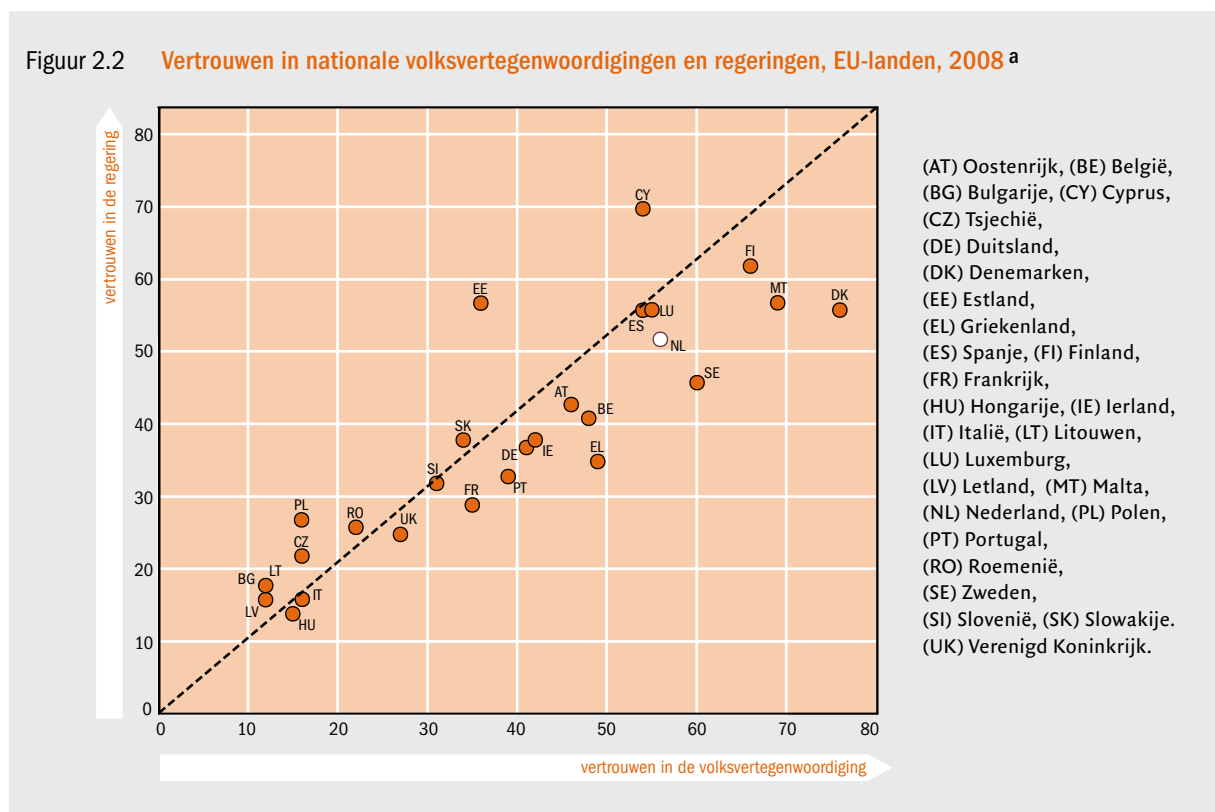
Bron: COB 2008/1-2

2008|I: 23 e.v.). De enquêtécijfers geven echter wel aan hoe het is gesteld met het publieke imago van instituties. De afgelopen jaren kregen met name lage en dalende vertrouwenscijfers voor de regering in de media veel aandacht.² Eurobarometers laten een daling zien tussen 2002 en 2005 en sindsdien fluctuaties en tekenen van enig herstel. Volgens deze enquêtes had van het voorjaar van 2006 via het najaar en het voorjaar en najaar van 2007 tot het voorjaar van 2008 respectievelijk 43%, 49%, 74%, 49% en 51% 'eerder wel vertrouwen' in de regering; voor de Tweede kamer bedroegen deze percentages respectievelijk

57, 54, 78, 55 en 56. De uitschieter begin 2007 had waarschijnlijk te maken met positieve verwachtingen van het nieuwe kabinet. In figuur 2.2 plaatsen we Nederland weer in Europees perspectief door vergelijkbare cijfers in kaart te brengen voor alle 27 EU-lidstaten.

In het landenvergelijkende perspectief blijkt het beeld van het politieke vertrouwen in Nederland minder somber dan men op basis van beschouwingen over dalend vertrouwen in de afgelopen jaren zou kunnen vermoeden: qua vertrouwen in het parlement wordt Nederland alleen gepasseerd door de Scandina-

Figuur 2.2 Vertrouwen in nationale volksvertegenwoordigingen en regeringen, EU-landen, 2008^a



^a Percentages 'eerder wel vertrouwens' in het parlement (i.c. het belangrijkste parlementaire orgaan) en in de nationale regering. Bron: Eurobarometer 69.2 (2008); gegevens ontleend aan de rapportage (ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm)

² Daarbij valt een zekere gretigheid van de media op om negatieve ontwikkelingen in houdingen tegenover politiek en overheid te signaleren en te bespreken. Een actueel voorbeeld is de berichtgeving naar aanleiding van een webpublicatie van het CBS in augustus 2008 over het Nationaal Kiezersonderzoek 2006. Daarin was sprake van een stijging van negatieve opvattingen over politici ('politiek cynisme') vergeleken met 1977. Deze bevinding gaf in de media aanleiding tot zorgelijke berichten en commentaren alsof het een actuele ver-

slechtering betrof. De cijfers van 2006 waren echter niet lager dan die van Kiezersonderzoeken van 2002/3. Andere indicatoren en andere bevolkingsenquêtes laten voor de afgelopen jaren ook eerder stabiliteit, golfbewegingen en tegenstrijdige ontwikkelingen zien dan een trend-matige daling van de publieke stemming over politiek en overheid. Zie bv. Paul Dekker en Tom van der Meer, *Onveranderlijk onvrede? Bestuurskunde* (Special 2008, in druk).

Tabel 2.5 Diverse opvattingen over de samenleving en politiek, bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in procenten) ^a

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr
perceptie van de ontwikkeling van normen en waarden: ^b					
• duidelijk of iets meer de verkeerde kant op	76	74	70	76	76
• duidelijk of iets meer de goede kant op	5	5	5	5	6
tevredenheid met de overheid: ^c					
• (zeer) ontevreden	38	37	34	35	41
• (zeer) tevreden	23	22	19	23	22
'er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen'					
• (zeer) oneens	4	5	9	5	3
• (zeer) eens	82	83	79	84	84
'Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen'					
• (zeer) oneens	33	34	34	39	27
• (zeer) eens	38	40	44	34	45
'het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak'					
• (zeer) oneens	18	17	17	16	19
• (zeer) eens	44	43	44	40	45
'de meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen'					
• (zeer) oneens	35	33	37	42	41
• (zeer) eens	27	27	27	30	23
'Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken'					
• (zeer) oneens	20	20	23	20	19
• (zeer) eens	48	48	38	49	56
'het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politieke kwesties'					
• (zeer) oneens	13	14	14	15	14
• (zeer) eens	65	62	60	64	60

a De gepresenteerde antwoorden tellen met de neutrale antwoordmogelijkheid en 'ik weet het niet' op tot 100%.

b 'Sommige mensen zijn van mening dat de normen en waarden steeds meer achteruit gaan, anderen vinden juist dat het er beter op wordt. Vindt u dat over het algemeen de normen en waarden in Nederland de verkeerde kant of de goede kant op gaan?'

c 'In hoeverre bent u tevreden of ontevreden met de wijze waarop de overheid in Nederland functioneert?'

Bron: COB 2008/1-2

vische landen en Malta, qua vertrouwen in de regering door maar zeven van de 27 EU-staten. Het politieke vertrouwen in Nederland is Europees nog altijd bovengemiddeld. In de figuur is een diagonaal getrokken. In landen erboven is meer vertrouwen in de regering dan in het parlement, in landen eronder (de meerderheid) wordt het parlement meer vertrouwd dan de regering. De meeste landen bevinden zich dicht bij de diagonaal: het gemiddelde vertrouwen in regering en parlement verschilt weinig.³ In Estland en Cyprus is er relatief veel vertrouwen in de regering, in Denemarken wordt het parlement duidelijk meer vertrouwd dan de regering.

Overige opvattingen over maatschappij en politiek

De selectie opvattingen over maatschappij en politiek in tabel 2.5 toont weinig of geen veranderingen tussen het eerste en tweede kwartaal van 2008.

Ook de verschillen tussen de leeftijdsgroepen in het tweede kwartaal zijn zelden noemenswaardig. Jongeren zijn iets minder massaal somber gestemd over de ontwikkeling van de normen en waarden; ouderen zijn vaker ontevreden over de overheid en staan wat negatiever tegenover politici en de aanwezigheid van immigranten.

Samenvattend

De verwachtingen en opvattingen over samenleving en politiek in dit hoofdstuk laten weinig verandering zien tussen het eerste en tweede kwartaal van 2008 (en dat geldt ook voor de nu weggelaten opvattingen uit dit hoofdstuk in het vorige kwartaalbericht). Wel bleek het optimisme over de economische ontwikkeling afgenomen te zijn. Over de ontwikkeling van de eigen financiële situatie blijft men positiever gestemd. Het vertrouwen in maatschappelijke en politieke instituties is ook zeer stabiel. Een Europese vergelijking van enquêtecijfers laat zien dat het politieke vertrouwen in Nederland bovengemiddeld is.

³ Op individueel niveau bestaat er ook een sterke samenhang in de beoordeling van beide politieke instituties ($r = 0,9$ met de tienpuntsschalen van het COB). In focusgroepen komt men voor beide instituties met dezelfde argumenten (COB 2008|1: 25-26).

3 GROEPEN MET EEN VERSCHILLENDE LEVENSIJNSTELLING

Zoals vermeld in het eerste kwartaalbericht wordt het derde hoofdstuk gebruikt om op zoek te gaan naar sociale en culturele groepen, segmenten of milieus die op betekenisvolle wijze van elkaar verschillen in de opstelling tegenover samenleving en politiek. Vorige keer keken we naar verschillende groepen mediagebruikers, nu gaan we een onderscheid maken naar hoe de burgers in hun vel zitten of in het leven staan. Dat doen we met zes metingen van de waardering van de eigen situatie en van de visie op andere mensen, die in het

vorige hoofdstuk al aan de orde kwamen en in het eerste kwartaalbericht zijn besproken: de mate waarin mensen aangeven gelukkig te zijn, tevreden te zijn met hun werk of studie, met hun vriendenkring en de instemming met drie stellingen over de mate waarin men mensen in het algemeen vertrouwenswaardig en hulpvaardig vindt. Hiermee willen we achterhalen of de algemene levenshouding bepalend is voor hoe men staat tegenover de samenleving en de politiek.

Tabel 3.1 **Levensinstellingsgroepen, bevolking van 18 jaar en ouder, eerste halfjaar 2008 (in procenten)**

(omvang van de groep)	allen (100)	tevredenen (53)	ontevredenen (20)	wantrouwigen (27)
kenmerken waarmee de groepen zijn geconstrueerd^a				
vindt zichzelf een (zeer) gelukkig mens	82	97	30	89
geeft een voldoende qua tevredenheid met de belangrijkste dagelijkse activiteit (werk, studie of andere activiteit)	91	99	61	96
geeft een voldoende qua tevredenheid met vrienden en kennissenkring	95	100	76	98
is het eens met de stelling 'over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen'	60	87	54	9
is het eens met de stelling 'je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen'	38	19	40	77
is het eens met de stelling 'er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen'	82	96	84	53
persoonskenmerken				
vrouw	51	51	45	56
jong (18-34 jaar)	27	26	21	34
oud (≥ 55 jaar)	33	33	38	31
hoger opgeleid	37	46	32	25
stedelijk	44	45	44	43
media				
leest regelmatig NRC(Next), Volkskrant en/of Trouw	18	23	17	10
leest regelmatig De Telegraaf	24	21	24	27
kijkt regelmatig het NOS-journaal	81	85	81	74
kijkt regelmatig RTL-nieuws	58	56	55	62
kijkt regelmatig Nova	36	40	36	28
kijkt regelmatig de late editie van Hart van Nederland	40	36	36	49

a Zie toelichting in voetnoot 1.

Bron: COB 2008/1-2

Zoals vermeld in tabel 3.1 zijn met de genoemde kenmerken drie groepen burgers onderscheiden: de tevredenen (53% van de ondervraagden, over de hele linie tevreden met het eigen bestaan en met de medemens), de ontevredenen (20%, minder gelukkig en tevreden met het eigen bestaan maar gemiddeld oordelend over de medemens) en de wantrouwen (27%, minstens zo happy met het eigen bestaan als de rest van de bevolking, maar negatief over de medemens).¹

Tevreden, ontevreden & wantrouwige Nederlanders vergeleken

In tabel 3.1 worden ook enkele persoonskenmerken en enkele categorieën mediagebruikers vermeld. Bij de persoonskenmerken blijkt vooral het opleidingsniveau onderscheidend te zijn. Van de tevredenen is 46% hoger opgeleid, van de ontevredenen 32% en van de wantrouwen slechts 25%. Onder de wantrouwen zijn iets meer jongeren te vinden (34% tegen 27% van allen) en vrouwen (56% tegen 51%); onder de ontevredenen iets meer ouderen (38% tegenover 33% van allen) en mannen (55% tegen 49%). De stedelijkheid van de woonomgeving differentieert niet.

Bij het mediagebruik vallen de wantrouwen op door een ondervertegenwoordiging van lezers van NRC, Volkskrant en Trouw en regelmatige kijkers van het NOS-journaal en Nova en een oververtegenwoordiging van kijkers naar het Hart van Nederland.²

In hoeverre verschillen de tevredenen, ontevredenen en wantrouwen in de problemen die zij waarnemen in ons land en de houding die zij aannemen tegenover de samenleving en de overheid? Dit is in tabel 3.2 in kaart gebracht. Er zijn kleine verschillen in de problemen die mensen in de tevredenheidsgroepen signaleren. De tevredenen noemen iets vaker samenleven als probleem (23%) dan de ontevredenen (18%) en iets minder vaak inkomen en economie (9%) dan de twee andere groepen (respectievelijk 14% en 13%). De wantrouwi-

gen noemen iets vaker criminaliteit en veiligheid (13%) dan de tevredenen en ontevredenen (9%).

De tevredenen hebben het meest vertrouwen in alle zes instituties; de ontevredenen en wantrouwen verschillen gemiddeld niet van elkaar, maar de eersten hebben minder vertrouwen in grote ondernemingen en de laatsten minder in de politieke instituties.

Bij de overige opvattingen zijn de verschillen soms vrij gering, bijvoorbeeld bij de meerderheden in de drie groepen die vinden dat het de verkeerde kant op gaat met de normen en waarden en dat burgers meer invloed op belangrijke beslissingen moeten hebben. Soms zijn ze aanzienlijk, zoals bij de tevredenheid over de Haagse politiek en de overheid en de opvatting dat de meeste politici bekwame mensen zijn. Over de hele linie zijn wantrouwen en ontevredenen negatiever in hun beoordeling van samenleving en politiek dan de tevredenen.

- 1 Voor de driedeling op basis van zes kenmerken is gekozen na verkenningen met verschillende varianten van clusteranalyse, ook met meer variabelen. De gekozen driedeling is gebaseerd op een k-meansclustering op z-scores van de zes variabelen met hun oorspronkelijke (6-11) antwoordmogelijkheden. Evenals bij de segmentatie van mediagebruikers in het eerste kwartaal (COB 2008|1: 18) geldt ook hier dat dit geen opdeling is die zich opdringt vanuit de data, maar een constructie die recht probeert te doen aan sterke relaties tussen kenmerken en de behoefte aan begrijpelijke eenvoud.
- 2 De vermelde categorieën sluiten elkaar niet uit. Bijna de helft van de respondenten zegt bijvoorbeeld regelmatig naar zowel het NOS-journaal en RTL-nieuws te kijken. Bij deze kijkers is een gemiddeld percentage wantrouwen aan te treffen (28%, van alle ondervraagden 27%). Dat percentage is veel hoger bij wie naar beide programma's niet regelmatig kijkt (37%) of alleen naar het RTL-nieuws (38%) dan onder hen die zich beperken tot het NOS-journaal (21%).
- 3 Dit betekent niet dat de algemene levenshouding de oorzaak is van verschillen in de opvattingen. De levenshouding en opvattingen kunnen ook gemeenschappelijke oorzaken hebben. Het is echter niet zo dat de verschillen in tabel 3.2 herleid kunnen worden tot bijvoorbeeld opleidingsverschillen (tevredenen bleken in tabel 3.1 vaker hoger opgeleid). Gecorrigeerd voor alle persoonskenmerken uit tabel 3.1 blijven ontevredenen en wantrouwen statistisch significant verschillen van tevredenen.

Tabel 3.2 Diverse opvattingen in de levensinstellingsgroepen, bevolking van 18 jaar en ouder, eerste halfjaar 2008 (in procenten) ^a

(omvang van de groep)	allen (100)	tevredenen (53)	ontevredenen (20)	wantrouwigen (27)
de belangrijkste problemen in Nederland (zie tabel 1.2)				
• samenleven, normen en waarden	21	23	18	20
• politiek en bestuur	17	17	14	16
• immigratie en integratie	11	10	12	11
• inkomen en economie	11	9	14	13
• criminaliteit en veiligheid	10	9	9	13
'voldoende' institutioneel vertrouwen (tabel 2.4) in				
• de grote ondernemingen	61	69	46	57
• de vakbonden	65	71	57	59
• de kranten	70	77	62	64
• de televisie	68	72	63	63
• de Tweede Kamer	50	61	42	36
• de regering	47	57	38	33
overige opvattingen				
Nederland gaat 'de verkeerde kant op' (tabel 1.1)	64	57	72	72
normen en waarden gaan 'de verkeerde kant op' (tabel 2.5)	75	71	79	80
'voldoende' tevreden met samenleving' (tabel 2.2)	75	85	62	67
idem met de politiek in Den Haag (tabel 2.2)	45	56	32	34
(zeer) tevreden over de overheid (tabel 2.5)	22	30	16	10
Nederland zou prettiger zijn met minder immigranten (tabel 2.5)	39	31	41	52
EU-lidmaatschap is een goede zaak (tabel 2.5)	44	52	39	31
de meeste politici zijn bekwame mensen (tabel 2.5)	27	34	23	16
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat 'mensen zoals ik' denken (tabel 2.5)	48	39	56	60
burgers moeten meer meebeslissen over belangrijke kwesties (tabel 2.5)	63	59	68	67

a Hier zijn de gegevens van het eerste en tweede kwartaal gecombineerd. Daardoor kunnen de percentages in de kolom 'allen' afwijken van de resultaten in hoofdstuk 1 en 2.

Bron: COB 2008/1-2

Zoals vermeld in hoofdstuk 1 is er in het tweede kwartaal in de publieke opinie minder aandacht voor het Kamerlid Geert Wilders dan in het eerste kwartaal. In het begin van het tweede kwartaal was er echter nog wel veel publiciteit rond het verschijnen van zijn film Fitna. In een Kamerdebat daarover bleek verschil van mening te bestaan tussen het kabinet

en Wilders over wat er al dan niet was gezegd tijdens een eerder vertrouwelijk overleg. Over deze geloofwaardigheidskwestie hebben we een vraag in de enquête opgenomen. Tabel 3.3 laat zien dat de grootste groep van de ondervraagden (40%) niet kan of wil zeggen wie er gelijk had. De tevredenen zijn meer geneigd om het kabinet te geloven (35% tegenover 29%

Tabel 3.3 **Opvattingen over wie gelijk had in de discussie tussen het kabinet en Kamerlid Wilders naar levensinstellingsgroepen, bevolking van 18 jaar en ouder, tweede kwartaal 2008 (in procenten) ^a**

	allen	tevredenen	ontevredenen	wantrouwigen
• het kabinet sprak de waarheid	29	35	28	18
• Geert Wilders sprak de waarheid	13	10	14	17
• geen van beiden	19	17	19	24
• ik weet het niet	40	38	40	42

a 'Bij een debat begin april in de Tweede Kamer over de film Fitna van Geert Wilders waren Wilders en het kabinet het oneens over wat er tijdens een eerder vertrouwelijk overleg was gezegd. Volgens het kabinet had Wilders toen aangekondigd in de film pagina's uit de Koran te laten scheuren en verbranden, maar Wilders ontkende dat. Wie sprak volgens u de waarheid?'

Bron: COB 2008/2

van allen), de wantrouwigen zijn daartoe minder geneigd (18%) en houden het er eerder op dat Wilders de waarheid sprak of dat Wilders noch het kabinet dat deed.

Samenvattend

In dit hoofdstuk hebben we gekeken naar de samenhang tussen hoe mensen in hun vel zitten en in het leven staan en hoe zij aankijken tegen de samenleving en de politiek. De drie groepen, tevredenen, ontevredenen en wantrouwigen, verschillen in hun opvattingen over de samenleving en de politiek. De ontevredenen (ontevreden met het eigen leven, maar niet bijzonder wantrouwig tegenover de medemens) en de wantrouwigen (tevreden met het eigen leven, maar negatief over de medemens) zijn negatiever over de samenleving en de overheid dan de tevredenen (de helft van de bevolking die tevreden is over het eigen leven en positief staat tegenover andere mensen). De tevredenen zijn gemiddeld hoger opgeleid. Dat is echter geen verklaring voor hun gunstigere oordelen over maatschappij en politiek. De positieve levensinstelling als zodanig is van belang.

4 INFORMATIEBRONNEN

In de besluitvorming van de regering kunnen verschillende groepen en instanties een rol spelen. Naar wie dient de regering volgens de burgers te luisteren? Deze vraag staat centraal in dit hoofdstuk. In het onderstaande gaan we eerst in op uitkomsten van de enquête. Daarna gebruiken we de gesprekken in de focusgroepen om de antwoorden verder in te kleuren en te duiden.

Enquêteresultaten

In de enquête is de vraag gesteld welke informatiebronnen de regering meer of minder zwaar zou moeten laten meewegen bij het bepalen van het beleid. In tabel 4.1 zijn daarvan de uitkomsten weergegeven. Per antwoordmogelijkheid is het percentage mensen te zien dat hiermee instemt. Uit de gemiddelden per kwartaal volgt in welke mate de regering de

verschillende informatiebronnen moet laten meewegen in de besluitvorming.

Voor de meeste bronnen geldt dat een meerderheid van de mensen vindt dat de regering er meer aandacht aan moet besteden. Bij alle informatiebronnen, uitgezonderd de media, is het percentage mensen dat vindt dat het (veel) minder zwaar moet wegen zeer laag, maximaal 11. Aan de gemiddelden per kwartaal is ook te zien dat alle informatiebronnen zwaarder zouden moeten wegen, behalve de media. De vier typen bronnen die eruit springen zijn: wat burgers vinden volgens enquêtes¹, inspraakprocedures en hoorzittingen, meerderheidsopvattingen in referenda en onderzoeksrapporten en adviezen van deskundigen. Deze bronnen hebben elk een gemiddelde van rond de +35 punten. Ook meer aandacht, maar in mindere

Tabel 4.1 De gewenste weging van informatiebronnen van de regering, bevolking van 18 jaar en ouder, tweede kwartaal 2008 (in procenten en (ook voor het eerste kwartaal) gemiddelden)^a

	veel minder zwaar	minder zwaar	zoals nu	zwaarder	veel zwaarder	ik weet het niet	gemid- delde ^b	idem eerste kwartaal ^b
wat individuele burgers naar voren brengen in ingezonden brieven en via internet	2	8	31	38	7	13	+23	+25
wat burgers vinden volgens enquêtes	1	6	21	50	11	10	+36	+37
inspraakprocedures en hoorzittingen	1	6	26	45	10	13	+32	+34
meerderheidsopvattingen in referenda	2	5	24	40	14	15	+34	+35
berichten en commentaren in de media	6	24	36	19	3	12	-7	-7
wat belangengroepen naar voren brengen	2	9	34	37	6	12	+21	+22
onderzoeksrapporten en adviezen van deskundigen	1	6	26	42	14	11	+35	+35
wat er in de Tweede Kamer naar voren wordt gebracht	1	10	46	25	4	14	+11	+10

a 'De regering gebruikt verschillende informatiebronnen bij het bepalen van beleid. Wilt u dat zij de volgende soorten informatie in het algemeen zwaarder of minder zwaar gaat meewegen?'

b Op basis van de volgende waarden: 'veel minder zwaar' = -100, 'minder zwaar' = -50, 'zoals nu' = 0, 'zwaarder' = +50 en 'veel zwaarder' = +100.

Bron: COB 2008/1-2

1 Dit is natuurlijk wel de mening van mensen die zich vrijwillig laten enquêteren. Hoe representatief zij ook zijn op andere kenmerken, deze selectie zal een vertekening opleveren, aangezien mensen die niet aan enquêtes meewerken waarschijnlijk ook minder gewicht aan de resultaten ervan willen toekennen.

Tabel 4.2 Gemiddeld gewenste gewicht voor informatiebronnen bij jongeren (18-35 jaar) en ouderen (≥ 55 jaar), bevolking en focusgroepen van 18 jaar en ouder, tweede kwartaal 2008 (in gemiddelden) ^a

	enquête		focusgroepen Amsterdam		focusgroepen Breda	
	jong	oud	jong (n=7)	oud (n=8)	jong (n=8)	oud (n=9)
wat individuele burgers naar voren brengen in ingezonden brieven en via internet	+24	+23	-5	0	+56	+50
wat burgers vinden volgens enquêtes	+36	+32	0	+5	+38	+61
inspraakprocedures en hoorzittingen	+31	+32	+35	-10	+25	+50
meerderheidsopvattingen in referenda berichten en commentaren in de media	+34	+30	+10	+55	+25	+39
	-12	-2	-50	-50	-50	+6
wat belangengroepen naar voren brengen	+24	+18	-10	+5	+19	+6
onderzoeksrapporten en adviezen van deskundigen	+37	+34	+35	+5	+19	+11
wat er in de Tweede Kamer naar voren wordt gebracht	+5	+16	-10	+15	-6	-11

a Zie voor de vraagstelling en berekening gemiddelden tabel 4.1.
Bron: COB 2008/2 en gegevens van de focusgroepen

mate, ziet men graag voor reacties van burgers in brieven en via internet en belangengroepen. Over de inbreng van de Tweede Kamer bestaat de grootste tevredenheid, al mag ook hieraan gemiddeld meer gewicht worden gehecht. De media vormen een uitzondering op de wens om allerlei informatiebronnen zwaarder te laten meewegen in het regeringsbeleid. Blijkens de gemiddelde waarde van -7 in beide kwartalen mag de regering wel iets minder rekening houden met berichten en commentaren in de media.

Focusgroepen

Tabel 4.2 vermeldt het gemiddeld gewenste gewicht voor de informatiebronnen bij 18-34-jarigen en 55-plussers in de enquête en in de vier focusgroepen van dit kwartaal, waarin iedereen is gevraagd om op papier deze vraag ook te beantwoorden.

Bij de geënquêteerden verschillen jong en oud gemiddeld niet van mening over de meeste informatiebronnen: er moet meer aandacht

voor komen. Alleen wat de media en de Tweede Kamer betreft zijn er duidelijke verschillen. De jongeren (18-35 jaar) willen een grotere afname van aandacht voor de media (-12) dan de 55-plussers (-2). Aan de Tweede Kamer hoeft de regering van de jongeren nauwelijks meer aandacht te besteden (+2), in tegenstelling tot de 55-plussers (+16).

In de focusgroepen blijkt het niet eenvoudig de vraag te beantwoorden. Sommigen begrijpen de vraag niet goed of pas na herlezing. Niet iedereen kan zich bij alle informatiebronnen en voorstelling maken. Velen weten niet hoe de regering momenteel deze informatiebronnen laat meewegen in de besluitvorming. Desgevraagd melden diverse deelnemers dat hun antwoord aangeeft hoe idealiter de regering de informatiebronnen zou moeten meewegen, zonder de huidige praktijk daarin te betrekken.² In tabel 4.2 zijn de gemiddelden per vraag per focusgroep opgetekend. Hieruit blijkt dat er bij sommige informatiebronnen aanzienlijke verschillen zijn tussen de focus-

² Vooral naar aanleiding van deze ervaringen is besloten de vraag niet te herhalen in volgende kwartaalpeilingen.

groepen en de enquête. Ook binnen de focusgroepen lopen de meningen nogal uiteen. Gemeenschappelijk is wel dat bij de bespreking van allerlei bronnen vaak wordt ingebracht dat er in het algemeen meer aandacht besteed moet worden aan wat burgers vinden. Hieronder lichten we toe waarop mensen hun scores baseren.

In Breda zou men, nog sterker dan in de enquête, graag zien dat de regering meer gewicht toekent aan bijna alle bronnen. Dit komt voort uit het gevoel dat de regering/overheid slecht luistert en niet op de hoogte is van wat er leeft onder de gewone mensen. In Amsterdam is het omgekeerde het geval, daar is men wat minder geneigd de regering te vragen meer gewicht aan de verschillende bronnen toe te kennen dan in de enquête. Dit komt echter niet doordat men daar meer vertrouwen heeft in het luisterend vermogen van de overheid, maar doordat de bronnen als zodanig met argwaan worden bekeken. Een voorbeeld is dat de Amsterdammers menen dat reacties van individuele burgers niet zwaarder of zelfs minder zwaar moeten wegen omdat dat incidenten zijn en sommige mensen zes keer een brief sturen. Pas als duizenden mensen over hetzelfde thema schrijven zegt dat wat. Ook tegenover enquêtes als informatiebron staan de Amsterdammers kritischer dan landelijk het geval is. Er worden volgens hen ook vaak (internet)peilingen gehouden die lang niet altijd even betrouwbaar zijn.

Inspraakprocedures en hoorzittingen vindt men een goede informatiebron, maar het gevoel heerst dat deze te vaak worden georganiseerd als de plannen al klaar zijn. Ook refereren sommigen aan gemeentelijke inspraakprocedures waarbij de hele zaal 'nee' zegt maar de plannen toch worden doorgezet.

Referenda vinden de meeste deelnemers aan de focusgroepen een goede informatiebron. Meer dan eens wordt daarbij negatief verwezen naar het referendum over de Europese grondwet:

“Toen heeft een grote groep ‘nee’ gezegd. En dan gaan ze het zo inkleden dat het niet meer nodig is omdat ze bang zijn dat ze nog een keer ‘nee’ krijgen. En dan denk ik toch: jongens, jullie doen toch iets niet goed want je luistert niet naar de bevolking. Dus ik vind dat dat zwaarder moet meetellen.”

Een enkeling vindt het een nadeel dat mensen vaak nee stemmen om redenen die ver van het eigenlijke thema afstaan. Anderen menen echter dat de burger in staat moet worden geacht zijn stem uit te brengen.

In de focusgroepen bestaat brede consensus over de media: net als in de enquête meent men dat de regering minder aandacht moet besteden aan deze informatiebron.

Belangengroepen worden vooral als heel verschillend in invloed gezien. Daarom vinden de meeste respondenten in dit geval een veel groter gewicht in de besluitvorming van de regering niet noodzakelijk. Sommigen zijn zelfs uiterst kritisch over belangengroepen:

“Afschaffen.”

“Die milieugroeperingen die de meest verschrikkelijke onzin de wereld inslingeren en vervolgens laat de overheid zich een oor aannaaien.”

“Belangengroepen hebben meestal een eenzijdig belang.”

Hoewel men het erover eens is dat onderzoeksrapporten een goede informatiebron vormen, hekelen sommigen de overvloed van rapporten en de kosten die ermee gepaard gaan. Ook de soms tegenstrijdige adviezen ziet men als een probleem.

Over de Tweede Kamer wordt uiteenlopend gedacht. De Tweede Kamer wordt gezien als een belangrijke bron en men denkt dat deze nu al zwaar weegt in de besluitvorming. Daarom vindt men overwegend dat er niet meer gewicht aan de Tweede Kamer moet worden toegekend. Sommigen vinden dat de regering minder gewicht aan de Tweede Kamer moet toekennen omdat bepaalde parlementsleden teveel aandacht krijgen. Anderen menen dat er minder aandacht moet zijn voor de Tweede Kamer. Zij zien het parlement voor een belangrijk deel als een theater waar politieke toneelstukjes worden opgevoerd.

Er is ook gevraagd of er in de lijst informatiebronnen ontbreken waarvan men denkt dat de regering die gebruikt of zou moeten gebruiken. Geopperd wordt dat de wetenschappelijke bureaus en de eigen politieke achterban ontbreken. Hiervan verwacht men een grote invloed op de (regerings-)partijen. Wat men belangrijk vindt is dat de regering informatie uitwisselt met andere Europese landen, bilateraal of op EU-niveau.

“Zoals over die OV-chipkaart.”

Men hoopt dat dit nu al gebeurt, maar men heeft eigenlijk geen idee.

Er wordt niet geluisterd.

Verder blijkt dan men meer denkt in termen van serieus nemen dan van beschikbaarheid. Dat de informatie beschikbaar is wil immers niet zeggen dat deze ook gebruikt wordt in de besluitvorming. Het algemene gevoel is dat de regering informatiebronnen alleen gebruikt wanneer die in het beleid passen en dat de overheid/regering niet genoeg luistert naar de mensen. Dit komt vaak naar voren wanneer men het over de verschillende bronnen heeft. In de groepen is ook de belangrijkste conclusie ten aanzien van de enquête voorgelegd, namelijk dat de regering bijna alle informatiebronnen zwaarder moet laten wegen. De treffende reactie was:

“Misschien komt het voort uit het gevoel dat er niet geluisterd wordt door de overheid.”

Gevraagd naar een advies aan de regering over de informatievoorziening aan het eind van het gesprek, noemen respondenten geen van de besproken bronnen. Opnieuw drukken zij zich in heel algemene termen uit:

“Meer naar het volk luisteren.”

“Beter realiseren wat er in de praktijk van terecht komt en evalueren.”

“Luisteren naar misstanden (klokkenluiders).”

“Zich inleven bij wat er leeft onder de mensen.”

“Duidelijk minder mensen aan een zaak laten werken, zodat er duidelijk wordt wie er verantwoordelijk is.”

“Meer tussen de burgers gaan verplaatsen, ze zitten op een te hoge zetel.”

“Er gebruik van gaan maken.”

“Objectieve informatie waardoor mensen een eerlijker keuze kunnen maken.”

“Ze denken volgens mij wel aan het volk, maar probeer nu eens wat duidelijker te zijn. Dat is vaak wat ik mis. Dat ze een debat hebben over doelstellingen, en dat gaat het weer over wie wat wanneer tegen wie heeft gezegd. Wees nou eens duidelijk, heb het over de inhoud.”

Samenvattend

Geënquêteerden en deelnemers aan de focusgroepen van ons onderzoek willen dat de regering zich op allerlei manieren beter informeert (of meer rekening houdt met beschikbare informatie) over wat er speelt in de maatschappij en wat burgers willen. Vooral enquêtes onder burgers, inspraakprocedures en hoorzittingen, referenda, onderzoeksrapporten en deskundigenadviezen zouden zwaarder moeten wegen in de beleidsvorming. In mindere mate wordt er meer gewicht gevraagd voor wat er in de Tweede Kamer wordt besproken en aan de berichtgeving en commentaren in de media zou de regering wel wat minder aandacht mogen besteden. In de discussies over deze informatiebronnen blijkt echter dat men veelal geen idee heeft welke bronnen de regering momenteel gebruikt en hoe belangrijk deze zijn voor de besluitvorming.

5 MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID EN PARTICIPATIE

In het vorige kwartaalbericht signaleerden we gevoelens van machteloosheid. Mensen voelen zich niet veilig genoeg om anderen aan te spreken op ongepast gedrag en men weet niet goed wat men kan doen aan ervaren misstanden. In dit hoofdstuk proberen we in beeld te brengen in hoeverre mensen maatschappelijk wel actief zijn of zich daartoe bereid tonen en wat daarvoor belemmeringen zijn. Hoeveel mensen zetten zich in hun vrije tijd in voor anderen, al dan niet als vrijwilliger? En welke activiteiten rekent men hieronder? Zowel in de enquête als in de focusgroepen van dit kwartaal is aandacht besteed aan maatschappelijke participatie. We kijken eerst naar de enquêtecijfers, niet alleen van de COB-enquête, en putten vervolgens uit de focusgroepen.

Enquêteresultaten

Tabel 5.1 laat voor de eerste twee kwartalen van 2008 en voor drie leeftijdsgroepen in het tweede kwartaal zien hoe het is gesteld met

de feitelijke participatie, de geneigdheid om iets te doen en het beeld dat men heeft van de hulpbereidheid van anderen. Er zijn geen veranderingen te signaleren en we beperken ons tot het tweede kwartaal. Meer mensen helpen frequent hun buren en kennissen (48%) dan dat ze vrijwilligerswerk verrichten (34%). 55-plussers bieden iets meer hulp dan 18-34-jarigen en verrichten veel meer vrijwilligerswerk, bijna twee maal zoveel (45 versus 22%).

In het tweede blok van de tabel is vermeld hoeveel mensen zeggen 'zeer waarschijnlijk' iets te doen in het geval van drie onrechtvaardig of onwenselijk geachte situaties (zie COB 2008/1: 34 voor alle antwoorden in het eerste kwartaal). Over het algemeen zeggen mensen eerder iets te zullen ondernemen bij misstanden dicht bij huis – bij pesten van buurtgenoten (42%) of slecht gemeenteplan (53%) – dan in het geval van onrechtvaardige Haagse politiek (30%). Ouderen zijn opvallend vaker protest- of actiebereid dan jongeren. 55-plussers zijn an-

Tabel 5.1 **Maatschappelijke participatie en betrokkenheid bevolking van 18 jaar en ouder, 2008 (in procenten)**

	2008/1	2008/2	leeftijdsgroepen 2008/2		
			18-34 jr	35-54 jr	≥ 55 jr
frequente feitelijke activiteit: a					
hulp bieden aan buren of kennissen	47	48	44	48	51
vrijwilligerswerk voor een instelling of vereniging of bij activiteiten	33	34	22	33	45
grote geneigdheid iets te doen als: b					
mensen in uw buurt door discriminatie of pesterijen het leven onmogelijk wordt gemaakt	41	42	33	43	49
het gemeentebestuur een plan maakt dat slecht is voor uw buurt	57	53	41	56	59
de Tweede Kamer bezig is een onrechtvaardige wet aan te nemen	32	30	17	30	41
sociale perceptie:					
'(zeer) eens' met 'er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen'	81	83	79	85	84

a 'Kunt u van de onderstaande activiteiten aangeven of u deze nooit, zo nu en dan of vaak doet?': 'vaak'.

b 'Hoe waarschijnlijk is het dat u iets zou doen, alleen of met anderen, als u van mening zou zijn dat ...': 'zeer waarschijnlijk'.

Bron: COB 2008/1-2

derhalf keer vaker bereid dan 18-34-jarigen om iets te ondernemen tegen lokale toestanden en tweeënhalve keer zo vaak in het geval de Tweede Kamer een onrechtvaardige wet zou willen aannemen.

Tot slot is de perceptie vermeld van de hulpbereidheid van anderen. Een ruime meerderheid van 83% vindt dat er in onze maatschappij nog altijd veel mensen bereid zijn om een ander te helpen. De jongste categorie vindt dat iets minder vaak (79%) dan de oudste (85/84%).

Tussen de in tabel 5.1 vermelde gedragingen en opvatting bestaan positieve relaties. Wie zegt waarschijnlijk iets te zullen ondernemen in het geval van gepeste buurtgenoten, denkt ook in het geval van de lokale en nationale politiek vaker wat te zullen doen. Wie

buren en kennissen frequent helpt, doet ook vaker vrijwilligerswerk, is iets meer actiegevoelig en heeft vaker een positief beeld van de hulpbereidheid van anderen.¹

In tabel 5.2 kijken we naar achtergronden van frequent hulp bieden aan burens en kennissen en vrijwilligerswerk verrichten.

Wie jong is en wie meer dan dertig uur per week betaald werk verricht, doet beide minder dan de rest van de bevolking. Een positieve houding tegenover andere mensen of tegenover de buurt waarin men woont bevordert de maatschappelijke participatie. Dat geldt wat vrijwilligerswerk betreft ook voor een hogere leeftijd en hoger opleidingsniveau.

Tabel 5.2 **Feitelijke maatschappelijke participatie naar diverse kenmerken afzonderlijk en gecombineerd, bevolking van 18 jaar en ouder, eerste halfjaar 2008 (in procentpunten afwijking en netto-effecten)**

	frequent hulp bieden		frequent vrijwilligerswerk	
	afwijkingen in procentpunten	netto-effecten ^a	afwijkingen in procentpunten	netto-effecten ^a
percentage	47%		33%	
afwijkingen daarvan:				
sociaaldemografische kenmerken				
vrouw	+2		-1	
jong (18-34 jaar)	-5	-	-11	-
oud (≥ 55 jaar)	+3		+10	+
hoger opgeleid (havo+)	-3		+1	+
meer dan 30 uur betaald werk per week	-4	-	-5	-
opvattingen				
eens met 'over het algemeen zijn de meeste mensen te vertrouwen'	+2		+3	+
eens met 'ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid'	+7	+	+1	

a Statistisch significante ($p < 0,05$ tweezijdig) positieve (+) of negatieve (-) effecten van het genoemde kenmerk op het frequent hulp bieden of verrichten van vrijwilligerswerk, gecontroleerd voor effecten van andere kenmerken.

Bron: COB 2008/1-2 gecombineerd

1 De laatstgenoemde verschillen zijn niet groot. Volgens de gecombineerde gegevens van het eerste halfjaar van 2008, doet van wie frequent hulp biedt aan burens en bekenden 44% vaak vrijwilligerswerk (tegen 24% van wie niet frequent hulp biedt), zegt 60% zeer waarschijnlijk iets te doen tegen een slecht gemeentelijk plan (tegen 50%) en denk 85% dat er nog altijd veel mensen bereid zijn een ander te helpen (tegen 79%).

Tabel 5.3 **Vrijwilligerswerk en actiegeneigdheid, bevolking van 18 jaar en ouder, 1994-2006 (in procenten)**

	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006
vrijwilligerswerk^a							
allen	26	29	27	29	31	24	25
18-34 jaar	20	20	19	19	22	16	20
35-54 jaar	30	34	32	34	33	26	27
≥ 55 jaar	27	30	28	31	37	28	27
actiegeneigdheid^b							
allen	15	14	18	15	15	18	16
18-34 jaar	14	10	13	9	12	17	12
35-54 jaar	16	14	21	15	14	19	18
≥ 55 jaar	14	17	19	20	20	17	17

a 'Hoeveel uur gemiddeld per week verricht u vrijwilligerswerk, dat wil zeggen: onbetaald werk ten behoeve van of georganiseerd door een instelling of vereniging?': minstens 1 uur.

b 'Hoe waarschijnlijk is het dat u werkelijk iets zou proberen te doen, als u dacht dat de Tweede Kamer bezig was een onrechtvaardige wet aan te nemen? Zou dat zeer waarschijnlijk zijn, enigszins waarschijnlijk of onwaarschijnlijk?': zeer waarschijnlijk.

Bron: Culturele veranderingen in Nederland 1994-2006

Op basis van wat we weten uit andere enquêtes, zijn in de COB-enquête de verschillen tussen jongeren en ouderen in de deelname aan vrijwilligerswerk en in actiegeneigdheid opvallend groot, en wat de actiebereidheid betreft ook qua richting onverwacht. In andere enquêtes tonen jongeren zich vaak meer protestbereid dan ouderen. Ter vergelijking worden in tabel 5.3 metingen van dezelfde twee verschijnselen gerapporteerd volgens het onderzoek *Culturele veranderingen in Nederland* van 1994 tot 2006 (de gegevens voor 2008 moeten nog worden verzameld).

Volgens dat onderzoek deed in deze periode ruim een kwart van de respondenten een uur of meer per week vrijwilligerswerk en ook hier deden de jongeren minder dan de ouderen. De strengere vraagstelling naar uren per week kan de geringere frequentie van vrijwilligerswerk verklaren, maar niet de omvang van het leeftijdsverschil. Dat kan ermee te maken hebben dat jongere vrijwilligers gemiddeld minder tijd aan dit werk besteden en in de COB-enquête daarom minder voor 'vaak' kiezen. Een sterk met de COB-vraagstelling overeenkomende vraag naar de protestgeneigdheid in het geval van een onrechtvaardig geacht wetsvoorstel levert echter heel andere resultaten op. In plaats van 30% (zie tabel 5.1) zegt hier van

alle ondervraagden slechts tussen 14% en 18% 'zeer waarschijnlijk' iets te zullen ondernemen. Als ouderen en jongeren verschillen, tonen ook hier ouderen zich meer protestgeneigd. De verschillen vallen echter in het niet vergeleken met de 41% versus 17% actiegeneigdheid in het COB.²

Tussen de enquêtes bestaan meerdere verschillen, maar het belangrijkste verschil is misschien dat de vraag in het COB geplaatst is in een rijtje hypothetische situaties – waarin men zich waarschijnlijk consistent wil opstellen –, terwijl de vraag in *Culturele veranderingen* los staat en de laatste jaren direct gesteld wordt na vragen over feitelijke (politieke) participatie. De in antwoord daarop vermelde beperkte activiteit tempert mogelijk de neiging om toekomstige activiteit hoog in te schatten.

Jongeren minder actief in vrijwilligerswerk dan ouderen

2 Wordt het antwoord 'waarschijnlijk' ook meegenomen, dan stijgen de percentages actiegeneigden in 1994-2006 naar 47-52% en zijn juist jongeren meestal meer tot actie geneigd dan ouderen (in 2004 en 2006 57% van de 18-34-jarigen versus ongeveer 50% bij 55-plussers).

Het woordje ‘werkelijk’ in ‘werkelijk proberen iets te doen’ in het onderzoek Culturele veranderingen zal ook wel een rem zijn op het al te makkelijk bereidheid tot protest aankondigen. Het blijft echter moeilijk in te zien waarom deze vraagverschillen zo’n grote invloed zouden hebben op het verschil tussen jongeren en ouderen. We blijven zitten met een moeilijk te begrijpen verschil tussen jongeren en ouderen in de COB-enquête. Laten we eens zien wat jongeren en ouderen in de focusgroepen te vertellen hebben.

Focusgroepen

Behalve met enquêtevragen werd dit kwartaal ook in de focusgroepen ingegaan op maatschappelijke participatie. In alle vier groepen (18-34-jarigen en 55-plussers in Amsterdam en in Breda) is aan de orde gesteld wat men zoal voor anderen of de maatschappij doet, wat men onder maatschappelijke participatie verstaat of al dan niet tot vrijwilligerswerk rekent, en wat men vindt dat redelijkerwijs van een burger in dit opzicht kan worden verwacht.

Vrijwilligerswerk

Allereerst is in de groepen geïnventariseerd wat men zoal aan vrijwilligerswerk doet. In Breda doen de ouderen aanzienlijk vaker vrijwilligerswerk (8 van de 9) dan de jongeren (geen van de 8). In Amsterdam is dat onderscheid naar leeftijd er niet (3 van de 8 ouderen en 3 van de 7 jongeren doen vrijwilligerswerk). De ouderen die vrijwilligerswerk doen geven aan dat dit hun een goed gevoel geeft. Zij vinden het ook iets vanzelfsprekends.

“Ja, als je gezond bent, vind ik het heel normaal. Het is geen plicht, maar een sociaal gebaar. Je hebt tijd over en dan wil je toch iets geven.”

Sommigen zijn er pas mee begonnen na hun pensionering, omdat ze het prettig vinden bezig te zijn. Onder de 18-34-jarige vrijwilligers overheerst dat zij het prettig vinden iets te doen waarbij enkel welzijn van mens of dier centraal staat en niet winstbejag bijvoorbeeld. Zij blijken allemaal bij de scouting te hebben gezeten. Ze geven aan dat vrijwilligerswerk hen met de paplepel is ingegoten. Onder de 55-plussers die geen vrijwilligerswerk doen is het overheersende argument:

“Ik heb 35 jaar gewerkt, ik heb mijn steentje wel bijgedragen.”

Ook wil men zich niet vastleggen. Onder de 18-34-jarigen geven een aantal mensen aan nog nooit nagedacht te hebben over vrijwilligerswerk.

“Ze hebben me nooit gevraagd.”

Verskillende mensen vinden dat ze door te werken zich al inzetten voor de samenleving.

“Ja, ik werk al in de zorg. Dus dan denk ik heb ik mijn steentje al bijgedragen en doe ik in mijn vrije tijd liever andere dingen. Dan heb ik ook weer de energie om de dingen, mijn werk te doen dat ik moet doen.”

In de groepen 18-34-jarigen speelt tijdgebrek een veel grotere rol dan in de 55+-groepen. Ook klinkt vaker door in hun antwoorden dat zij er zelf ook baat bij moeten hebben om vrijwilligerswerk te doen.

“Ik zou wel iets in het buitenland willen doen, misschien is het dan een uitdaging voor me.”

Sommigen hebben serieus gezocht maar konden geen vrijwilligerswerk vinden met flexibele tijden en onregelmatige inzet. Men wil zich duidelijk niet vastleggen in de vrije tijd. Ook oppert men in de groepen 18-34-jarigen in zowel Amsterdam als Breda dat jongeren zich anders inzetten: niet georganiseerd, meer ad hoc en divers. Het is alleen niet zo zichtbaar, omdat er geen organisatie achter zit.

“Het is meer op het individuele niveau. Anders, op nieuwe wijze.”

“Jongeren doen heel veel, een rap schrijven met iemand, in het buurthuis dingen doen, maar individueel en flexibel, en niet verplicht.”

Een enkeling van 25 jaar stond cynisch tegenover vrijwilligerswerk.

“Nou, de maatschappij creëert het zelf, aan alles hangt een prijskaartje. En ik heb het druk zat, ik kom op heel wisselende tijden thuis na het werk, ik ga geen vrijwilligerswerk staan te doen gratis en voor niks. Ik word al geconfronteerd met allerlei belastingen en naheffingen. Niet dat ik negatief wil zijn, maar dat is de denkwijze. De staat zegt ook voor wat hoort wat. Stel, we maken de kinderopvang goedkoper, dan moet er ergens wat van af. Geef dan een voorbeeld als staat.”

Hierop werd echter verontwaardigd en boos gereageerd. ‘Zo moet je niet denken,’ riepen anderen uit.

Sociale hulpvaardigheid

In de groepen is men het erover eens dat hulp bieden aan anderen niet onder vrijwilligerswerk moet worden geschaard. Hulp bieden gebeurt veel meer dan vrijwilligerswerk. Ongeacht de leeftijd beaamt iedereen dat hulp bieden en iets voor een ander doen belangrijk zijn voor de samenleving. Daar verstaat men onder dat mensen zich aan de geschreven en ongeschreven regels van de samenleving houden, voor elkaar zorgen, op elkaars burens letten, opstaan voor een ander in de tram. Mantelzorg, zo zegt men, gaat wel ver en kan niet onvoorwaardelijk worden verwacht. Maar als iemand van zijn fiets valt, dan help je hem of haar overeind. Een oude buurvrouw die met tassen zeult, help je even dragen.

Hulp bieden is belangrijk voor de samenleving

Er is echter wel duidelijk een leeftijdsverschil in frequentie en type hulp. In zowel Amsterdam als Zwolle wordt door de 55-plussers meteen unaniem beaamd dat ze vaak hulp bieden aan burens, kennissen en familie. Die hulp omvat een breed palet: passen op de kleinkinderen, boodschappen doen voor een invalide of zieke buurvrouw, naar de apotheek gaan, meegaan naar ziekenhuis of dokter, vuilnis buitenzetten, brieven schrijven, belastingformulieren invullen. Een belangrijk aspect was dat men aangaf dergelijke hulp vaak ongevraagd aan te bieden aan mensen waarvan men weet dat die het nodig kunnen hebben.

“Als ik boodschappen ga doen, loop ik even bij haar langs om te vragen of ze nog wat nodig heeft.”

In de twee groepen 55-plussers vindt men het belangrijk maar ook niet meer dan normaal om voor anderen klaar te staan.

“Misschien ik heb het straks ook hard nodig.”

“Ik vind het mooi om iets onbaatzuchtigs te doen, veel voldoening, krijg er ook veel voor terug. Uit eten; voor mijn verjaardag doen ze allemaal dingen.”

“Willen we zelf, niet omdat het moet.”

“Ik heb veel oudere burens, die wonen alleen en zijn ziek. Dan bied je hulp aan.”

“Je kunt er niet onderuit. Als je het niet doet, dan gaat je geweten knagen.”

Ook onder de 18-34-jarigen leeft het idee dat het belangrijk is voor anderen klaar te staan. Het is echter niet een belangrijke bezigheid in hun dagelijkse programma, zoals dat wel bij de ouderen het geval is. Ze willen hulp bieden als erom gevraagd wordt, maar dit is bij de jongeren veel minder frequent het geval en ook van een andere aard: helpen verhuizen, helpen klussen. De jongeren lijken ook meer voorwaarden te stellen aan hulp geven: aan de ene buurman wel maar aan de andere niet, de vis wel eten geven, maar de kat in huis nemen niet. Sommigen vinden dat hulp wederkerig moet zijn en zijn minder bereid om iets te doen voor mensen die ‘zelf te beroerd zijn om iets te doen’. Ook als men mensen niet vertrouwt, of als iemand bijvoorbeeld te nieuwsgierig is kan dit een rem zetten op de bereidheid van jongeren. Als de gespreksleider vraagt of de samenleving haar burgers kan verplichten of van hen kan eisen om zich voor anderen in te zetten, wordt dat unaniem verworpen. Vrijwilligerswerk is niet verplicht, dat is juist het mooie ervan. Wel kan een verwachting worden uitgesproken. Maar ieder moet voor zichzelf kunnen bepalen of hij zich inzet en op welke manier.

Ongeveer de helft van de 55-plussers verwacht dat de jongere generaties minder hulp zullen bieden dan zij momenteel doen.

“Ik ben er wel eens bang voor dat als wij straks hulpbehoevend zijn ze de tijd niet hebben om wat voor ons te doen. Jongeren zijn egoïstischer en niet bereid veel voor hun ouders te doen.”

“Nou tegenwoordig werken ze meer, ook de vrouwen. Ze hebben minder tijd om een ander te helpen. Het wordt zakelijker.”

Anderen zien juist veel behulpzaamheid en verbondenheid, meer dan toen zij jong waren. Zij zien de behulpzaamheid van de volgende generaties helemaal niet somber in.

“Politiek actief zijn is geen vrijwilligerswerk”

In de focusgroepen is ook gevraagd of men politiek actief is en of men dit als vrijwilligerswerk ziet. Geen van de focusgroepsleden blijkt politiek actief. Sommigen zijn het wel geweest maar zijn ermee gestopt vanwege de lage effectiviteit en het gedraai. Men vindt het echter wel degelijk belangrijk dat mensen zich met de politiek bezighouden. Vooral onder jongeren staat de politiek echter zo ver van hen af dat ze niet weten waar ze zouden moeten aankloppen als ze iets voor een partij zouden willen doen. Ze denken echter wel dat partijen het op prijs zouden stellen. Maar ze schatten hun eigen kennis en kunde laag in en velen vinden dat ze ‘er niet de persoon voor zijn’.

“Ja, allemaal ouderen in de Eerste en Tweede Kamer. Je moet meer ervaring hebben en meer hebben meegemaakt.”

“Ik ben iemand die in het veld wil staan, die wel betrokken is bij wat er leeft en wil meedenken. Maar ik zou me niet alleen met het denken en discussiëren willen bezighouden.”

“Als je iets wilt veranderen doe je dat zelf. Politiek herken ik me niet in. Wel in de standpunten, maar niet in het geneuzel. Politiek werkt averechts, omdat politiek concessies doen is.”

Politiek actief zijn valt volgens de meesten niet onder vrijwilligerswerk, hoewel voor sommige activiteiten zoals folders uitdelen een uitzondering wordt gemaakt. Maar men ziet het belangrijkste criterium voor vrijwilligerswerk, namelijk het helpen of opkomen voor anderen die dat zelf niet kunnen, niet terug in de politiek. De tegenwerping van een enkeling dat als je politiek actief bent vanuit idealen, dat vaak gebaseerd is op opkomen voor anderen, krijgt geen instemming. De stemming heerst dat mensen politiek actief zijn om hogerop te komen.

“Als je lid bent van een politieke partij ben je geëngageerd, betrokken bij de ideeën van de partij. Maar dat is geen vrijwilligerswerk. Dat is toch iets doen om een ander te helpen.”

“Mensen of dieren helpen die hulp nodig hebben, dat zie ik niet in de politiek.”

Actiebereidheid

Ook in de focusgroepen zijn de vragen over de actiebereidheid van tabel 5.1 aan de orde gesteld. Ook hier valt het verschil tussen leeftijdsgroepen op. Jongeren zijn minder geneigd in actie te komen, zowel bij zaken die hen tegenstaan op lokaal niveau als in Den Haag. De lagere actiebereidheid onder de 18-34-jarigen lijkt voort te komen uit twijfel of het effectief is om in actie te komen. Vooral bij Haagse zaken lijken zij erg te twijfelen aan het nut. Zij geven ook aan dat de kans dat ze in actie komen afneemt naarmate degene die onrecht wordt aangedaan verder van hen af staat.

18-34-jarigen twijfelen aan effectiviteit van acties

De stelling van de gespreksleider dat 55-plussers meer actiebereid zijn dan jongeren wordt in alle groepen unaniem bevestigd. In de focusgroepen met 18-34-jarigen wordt ter verklaring aangevoerd dat jongeren realistischer zijn en beter inschatten dat actievoeren geen zin heeft, er minder is om voor te vechten, en ook dat jongeren verwender zijn en minder idealistisch. Ook wordt een andere manier van actie genoemd, net als bij het vrijwilligerswerk: de jongere generatie is individualistischer ingesteld en probeert op een meer praktijkgerichte manier en vaker zonder een groep dingen te veranderen. Ouderen menen ook dat het verschil samenhangt met de individualisering en de tijdgeest. Sommigen zien dit als een louter negatieve ontwikkeling: de cultuur was vroeger socialer, jongeren kijken nu meer naar persoonlijk voordeel. Anderen menen dat jongeren op een andere en minder zichtbare manier betrokken zijn.

Mensen blijken het echter lastig te vinden hun eigen gedrag in te schatten. Degenen die aangeven in actie te zullen komen als de Tweede Kamer een onrechtvaardige wet dreigt aan te nemen, kunnen geen voorbeeld uit het verleden noemen.

In Breda is men opvallend negatiever over politieke activiteit dan in Amsterdam. In de groepen in Breda is men het erover eens dat de politiek erg ver weg staat van het eigen bestaan en erg weinig effectief is. Bovendien vinden velen in Breda zichzelf te onkundig om politiek actief te zijn. Men vindt zichzelf onvoldoende geïnformeerd en ook niet slim genoeg. Van dat soort gevoelens hebben de Amsterdammers geen last.

“Dat wij in onze vrije tijd op een sociaal vlak actief zijn, wil nog niet zeggen dat we ons in de politiek goed zouden kunnen inzetten.”

“Politiek is trekken aan een dood paard.”

“Je stopt er veel energie in en krijgt er niets voor terug.”

“Je moet er interesse in hebben. En ook heel sterk in je schoenen staan.”

“Ik ben wel betrokken bij de voedselbank, maar Den Haag is te ver weg.”

“Ik vind mezelf er een beetje te dom voor, denk ik.”

“Ja, maar dat is het hele eieren eten. Als je de goede informatie zou krijgen zou je kunnen meepraten, maar wij krijgen zoveel te horen dat we door de bomen het bos niet meer kunnen zien. En dan worden we heel onzeker en dan ga ik liever iets anders doen als op mijn gezicht gaan omdat ik iets zeg wat ik gehoord heb, maar wat niet waar is. En dat gebeurt in de politiek. En dat vind ik dus heel erg en heel jammer.”

In Breda is aan de groep 18-34-jarigen ook gevraagd wat jongeren zou kunnen betrekken bij de politiek. Zij benadrukken dat zij veel verschil zien tussen henzelf en de pubers van nu.

“Meer kijken wat er bij jongeren gebeurt, niet alleen ‘het is zo’n verloren groep’. Het is een hele nieuwe cultuur, die heel anders communiceert en die heel anders bereikt wordt. Dat matcht niet met de politiek. Zij blijven gewoon in die Kamer onderling debatteren. Terwijl iedereen zo iets heeft van luister, je kunt zo op YouTube komen. En dat vinden ze misschien niet serieus, maar het is wel het middel waar je mensen mee kunt bereiken en waarmee mensen ook terug kunnen communiceren. En ja, ze zitten wel op hyves of facebook, maar dat is het begin. Breng dan ook een inhoudelijke boodschap.”

Samenvattend

Ouderen bieden vaker hulp aan burens en kennissen en verrichten vaker vrijwilligerswerk dan jongeren. Deze verschillen lijken een kwestie van beschikbare tijd, behoefte (ouderen ontmoeten in hun dagelijks leven meer mensen die hulp behoeven) en voorkeuren (jongeren willen zich minder vastleggen voor vrijwilligerswerk voor organisaties). Desgevraagd doet vrijwel iedereen wel wat voor anderen en de samenleving. Ouderen leveren vaker zorg en daaraan gerelateerde hulp zoals koken, begeleiding naar artsen en boodschappen doen, terwijl jongeren vaker helpen verhuizen en klussen. Ongeacht leeftijd vinden mensen het belangrijk voor de samenleving dat je klaar staat voor anderen. Opvallend is dat politieke activiteit vaak niet gerekend wordt tot vrijwilligerswerk of als iets gezien wordt wat men voor anderen of de samenleving doet. Politiek lijkt van een andere orde. Men vindt politieke activiteit niet effectief, men acht zichzelf ertoe niet in staat, of men beschouwt politiek als iets wat mensen niet voor anderen doen maar voor zichzelf.

VERANTWOORDING

Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt gedaan door het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van de Voorlichtingsraad (VoRa) en heeft de volgende doelstellingen:

1. Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
2. Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
3. Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Het onderzoek resulteert in kwartaalrapporten, gebaseerd op enquêtes en kwalitatief onderzoek in het betreffende kwartaal, en een jaarlijkse verdiepende studie, gebaseerd op het gecombineerde materiaal van vier kwartalen, literatuur en secundaire analyses van door anderen verzamelde gegevens.

In de loop van 2008 zal het SCP een nulversie van de verdiepende studie uitbrengen waarin wordt ingegaan op methodologische aspecten en de COB-pilot van eind 2007.

Onderzoek in het tweede kwartaal van 2008

Er is een kwartaalenquête gehouden en er is focusgroeponderzoek gedaan.

Het enquêteonderzoek is uitgevoerd door Marketresponse Nederland op een steekproef van personen van 18 jaar en ouder uit het bestand 'De Onderzoek Groep'. Dit onderzoekspanel is samengesteld op basis van telefonische werving en maakt geen gebruik van zelfaanmeldingen. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding. Ook voor deelname aan de COB-enquête is niet

betaald. Uit het panel zijn 1478 respondenten telefonisch geselecteerd, van wie er tussen 11 april en 16 mei 2008 1067 de vragenlijst volledig hebben ingevuld (840 via internet en 227 schriftelijk). De gemiddelde invultijd van de online vragenlijst was ruim 26 minuten. Tenzij anders vermeld zijn in dit rapport de resultaten gewogen op sekse, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De weegfactor varieert van 0,62 tot 2,10 en de wegefficiëntie is 95%, resulterend in een effectieve steekproef van 1009. De respondenten beoordeelden de enquête op een schaal van 1-10 met gemiddeld een 7,2; 5% gaf een onvoldoende en 95% een voldoende.

Het focusgroeponderzoek is uitgevoerd door Intomart GfK en Veldkamp. Beide bureaus deden een gesprek met een groep 18-34-jarigen en met een groep 55-plussers, Veldkamp in Amsterdam op 27 mei en Intomart in Breda op 28 mei. De gesprekken duurden 1,5-2 uur en bestonden uit een algemene ronde over de Nederlandse samenleving, het invullen en bespreken van enkele vragen uit de kwartaalenquête over informatiebronnen van de regering en een ronde over maatschappelijke participatie en betrokkenheid. Wat in het voorliggende rapport is vermeld over de focusgroepen is ontleend aan de onderstaande rapportages van de onderzoeksbureaus en eigen waarneming van de SCP-onderzoekers.

Rapporten, beschikbaar op www.scp.nl/publicaties bij de digitale publicatie van het COB-Kwartaalbericht:

- Lia Mulderij en Petra van Laar, *Onderzoekstechnische verantwoording Burgerperspectieven 2008, 2^e kwartaal*. Leusden: MarketResponse, mei 2008 (projectnummer 14014).
- Tom van Dijk, *Kwalitatief onderzoek Continu Onderzoek Burgerperspectieven, Breda, mei 2008*. Hilversum: Intomart GfK, juni 2008 (projectnummer 17745).
- Yolanda Schothorst en Judith ter Berg, *Wat houdt de burger bezig? Resultaten van kwalitatief onderzoek, deel 3*. Amsterdam: Veldkamp, juli 2008 (projectnummer P4735).

